

ΝΕΟΙ ΚΙΒΩΤΙΟΣΧΗΜΟΙ ΤΑΦΟΙ ΤΗΣ ΥΕ ΙΙΒ-Γ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΕΞ ΗΠΕΙΡΟΥ

Κατά την διετίαν 1966 - 1968, εις τοὺς ἤδη γνωστοὺς κιβωτιόσχημους τάφους τῆς πεδιάδος τοῦ Καλμπακίου Ἰωαννίνων¹ προσετέθησαν μερικοὶ νέοι τῆς αὐτῆς περιόδου. Ἡ σύντομος παρουσίασις τούτων ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν ἀνακοίνωσιν τῶν ἐξ αὐτῶν νέων στοιχείων, τὰ ὅποια συμπληρῶνουν τὴν διὰ τῆς διεξοδικῆς δημοσιεύσεως τῶν τάφων τοῦ 1953 ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ κ. Σ. Δάκαρη σχηματισθεῖσαν εἰκόνα μιᾶς λίαν ἐνδιαφερούσης ἐποχῆς τῆς προϊστορίας τῆς ἀρχαίας Ἡπείρου.

Οἱ νέοι τάφοι προέρχονται ἀπὸ τὴν αὐτὴν γεωγραφικὴν περιοχὴν τοῦ Νομοῦ Ἰωαννίνων. Οἱ τέσσαρες ἐξ αὐτῶν ἐκ τοῦ ὑψιπέδου τῶν Πεδινῶν (Σουδενῶν) Ζαγορίου, ἐκ τῆς θέσεως «Κονίσματα» τῆς Κοινότητος Ἐλαφοτόπου (Τσερβαρίου). Τὰ Πεδινὰ ἔχουν ὑψόμετρον 850 μ. καὶ ἀπέχουν δύο περίπου ὥρας πεζῇ ἀπὸ τῆς νοτιοδυτικῶς κειμένης πεδιάδος τοῦ Καλμπακίου. Ὁ πέμπτος εὑρέθη εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Κοινότητος Μαζαρακίου Ζίτσης. Τὸ Μαζαράκι κεῖται ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχτης τοῦ ποταμοῦ Θυάμιδος (Καλαμᾶ), κατὰ τὴν ἑξοδὸν αὐτοῦ ἀπὸ τὴν αὐτὴν πεδιάδα Καλμπακίου, ὅπου εὑρέθησαν τὸ 1953 οἱ πρῶτοι τέσσαρες τάφοι. Εἰς εὐθείαν γραμμὴν αἱ δύο ἀπώτεραι περιοχαί, τὸ Μαζαράκι καὶ ὁ Ἐλαφότοπος, δὲν ἀπέχουν πλέον τῶν 12 χιλιομέτρων, ὑπάρχει ὅμως ὑψομετρικὴ διαφορὰ 450 μ. Ὅπωςδὴποτε πρόκειται διὰ μίαν γεωγραφικὴν ἐνότητα, οἱ δὲ κάτοικοι τοῦ Ἐλαφοτόπου ἔχουν ἀγροὺς τόσον εἰς τὰ Πεδινὰ, ὅσον καὶ εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Καλμπακίου.

ΟΙ ΤΑΦΟΙ ΤΟΥ ΕΛΑΦΟΤΟΠΟΥ ΖΑΓΟΡΙΟΥ²

Τὸν Μάϊον τοῦ 1966, κατόπιν πληροφοριῶν παρασχεθεισῶν ὑπὸ τοῦ κλητῆρος τῆς Κοινότητος Ἐλαφοτόπου κ. Δημ. Τζόκα, ἠρευνήθη ὁ πρῶτος τάφος 1 τῆς θέσεως «Κονίσματα» κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐγένετο ὀλιγοήμερος δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐρευνηθοῦν ἕτεροι τρεῖς. Οὐδεὶς ἐκ τῶν τεσσάρων τάφων εὑρέθη ἀδιατάρακτος: ὁ μὲν ὑπ' ἀρ. 1 εἶχεν ἀνασκαφῇ χωρὶς νὰ συληθῇ, ἐνῶ οἱ λοιποὶ εἶχον συληθῇ. Καὶ οἱ τέσσαρες εὑρέθησαν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου «Κονίσματα», κατὰ τὴν ἀνατολικὴν παρυφὴν τοῦ ὄροπεδίου τῶν Πεδινῶν, ἐντὸς γειτονικῶν ἀγρῶν. Μὲ γενικὴν κατεύθυνσιν ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς ἦσαν κανονικοὶ κιβωτιόσχημοι τάφοι κατεσκευασμένοι διὰ τεσσάρων ὀρθίων πλευρικῶν πλακῶν, αἱ ὅποια ἔβαινον ἐπὶ τῶν 2-3 πλακῶν τοῦ δαπέδου. Αἱ καλυπτῆριοι κατὰ τὸ πλεῖστον δὲν εὑρέθησαν εἰς τὴν θέσιν των.

¹ Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, Προϊστορικοὶ τάφοι παρὰ τὸ Καλμπακί Ἰωαννίνων, ἐν ΑΕ 1956, σ. 114 - 153.

² Συνοπτικὴ ἐκθεσις ἐδημοσιεύθη ἐν ΑΔ 22, 1967, Β' 2, σ. 345 - 6, πίν. 249.

Ὁ τάφος 1 ἔκειτο εἰς τὸν ἀγρὸν Θωμᾶ Παπανικολάου. Αἱ καλυπτήριοι πλάκες ἔλειπον. Διαστάσεις: μῆκος 1.90 μ., πλάτος 0.42 μ., βάθος 0.55 μ. (πίν. 23α). Λόγῳ τῆς πίεσεως τῶν ἐξωτερικῶν χωμάτων, αἱ πλευρικαὶ πλάκες εἶχον θραυσθῇ καὶ κλίνει πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου. Τὸ περιεχόμενον τοῦ εἶχεν ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν σκαφῇ, χωρὶς ὅμως νὰ ἀφαιρεθοῦν τὰ κτερίσματα. Εἰς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν εὐρέθησαν μόνον οἱ πέντε πήλινοι κύαθοι τοῦ τάφου· ἐκ τούτων, ὁ μὲν εἰς ἦτο τοποθετημένος εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν, ἐνῶ εἰς τὴν ΒΑ. ἕτεροι τρεῖς εἶχον ἀποτεθῇ εἰς στήλην, ὁ εἰς ἐπὶ τοῦ ἄλλου καὶ πλησίον αὐτῶν ὁ τέταρτος, προφανῶς μετακινήμενος ἐκ τῆς ἀρχικῆς του θέσεως (πίν. 23β). Τὰ ὑπόλοιπα κτερίσματα ὡς καὶ τὰ ὅστ᾽ εὐρέθησαν τελείως διατεταραγμένα, πλην τῆς περιοχῆς τῶν μηριαίων, ὅπου ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν μαρτυρεῖ τὴν ταφὴν πλειόνων τοῦ ἑνὸς νεκρῶν. Τοῦτο ἐνισχύεται ἐκ τῆς εὐρέσεως τεμαχίων κρανίων κατὰ τὰ δύο ἅκρα τοῦ τάφου. Καὶ εἰς τὸ Καλμπάκι παρατηρήθη τὸ ἀνάλογον φαινόμενον τῆς ταφῆς δύο νεκρῶν εἰς ἀντιθετικὴν θέσιν μεταξύ των ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ τάφου¹.

Ἡ ἔρευνα τῶν ἀναμεμοχλευμένων χωμάτων, πλην τῶν ἀνωτέρω πηλίνων κύαθων, ἀπέδωσε τὰ ἑξῆς κτερίσματα: χαλκὴν δρεπανοειδῆ μάχαιραν (πίν. 24γ), χαλκοῦν ψέλιον ἀπολήγον εἰς σπειροειδεῖς δίσκους, ἕτερον πολὺ μικρότερον, ὀκτὼ μικροὺς σπειροειδεῖς χαλκοῦς δίσκους, ὀκτὼ δακτυλίους ἐκ χαλκοῦ ταινιοειδοῦς ἐλάσματος (πίν. 24α), πεντήκοντα μικροσκοπικὰς χαλκᾶς ἀτρακτοσχήμες ψήφους περιδεραίου, τριάκοντα καὶ μίαν δισκοειδεῖς ἐκ χαλκηδονίου, ἑπτὰ ἡλεκτρίνας, ἐν λεπτὸν χρυσοῦν ἔλασμα καὶ ἐν πήλινον ἀμφικωνικὸν σφονδύλιον (πίν. 24β). Τὰ κτερίσματα ταῦτα μαρτυροῦν περὶ ταφῆς ἀτόμων διαφόρου ἡλικίας (παιδικὸν ψέλιον ἀνήκει ἴσως εἰς τὸν νεκρὸν τῆς μικρᾶς κάτω γνάθου τοῦ πίν. 23β) καὶ ἴσως διαφόρου φύλου, ἂν καὶ ἡ δρεπανοειδὴς μάχαιρα δυνατόν νὰ εἶναι κτερίσμα καὶ γυναικός².

Οἱ τάφοι 2-4 εὐρέθησαν ἐντὸς δύο γειτονικῶν ἀγρῶν τοῦ Παν. Τζιόβα, περὶ τὰ 100 μ. νοτιώτερον τοῦ τάφου 1, εἰς τὴν ἐπιφάνειαν σχεδὸν τοῦ ἐδάφους (εἰκ. 1).

Ὁ τάφος 2, διαστάσεων $1.67 \times 0.45 \times 0.40$ μ., εὐρέθη ἀδιατάρακτος κατὰ τὰς δύο στενὰς πλευράς. Εἰς τὴν ἀνατολικήν, πλησίον ὀστέων κρανίου, εἶχον τοποθετηθῇ ἐπὶ μικρῶν πλακῶν δύο μόνωτοι κύαθοι· εἰς τὴν δυτικὴν, πλησίον κρανίου παιδός, μικρὰ πηλίνη πρόχους (πίν. 25γ, α, β, δ). Καὶ ἐδῶ φαίνεται νὰ εἶχον ταφῇ ἀντιθετικῶς δύο νεκροί.

Ὁ τάφος 3, διαστάσεων $1.95 \times 0.47 \times 0.50$ μ., ἔκειτο παραλλήλως πρὸς τὸν προηγούμενον καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.20 μ. ἀπὸ ἐκείνου. Τὸ πρὸς Ἀνατολὰς τμήμα του διέσωζε τρία τεμάχια καλυπτηρίου πλακός. Καὶ αὐτὸς ὁ τάφος εἶχε παλαιόθεν συληθῇ, ἀπέμειναν ὅμως εἰς μὲν τὴν ΝΔ. γωνίαν μελανότεφρος κύαθος πλησίον ὀστέων κνήμης (πίν. 25γ, γ), εἰς δὲ τὴν ἄλλην ἐπίχωσιν δύο χαλκοὶ δακτύλιοι, εἰς ἀνοικτὸς ἀπολήγων εἰς σπείρας καὶ ἕτερος μὲ ὀριζοντίους ἀυλακώσεις (πίν. 24α, εβ', ιγ').

¹ Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, ἔ. ἀ. σ. 116.

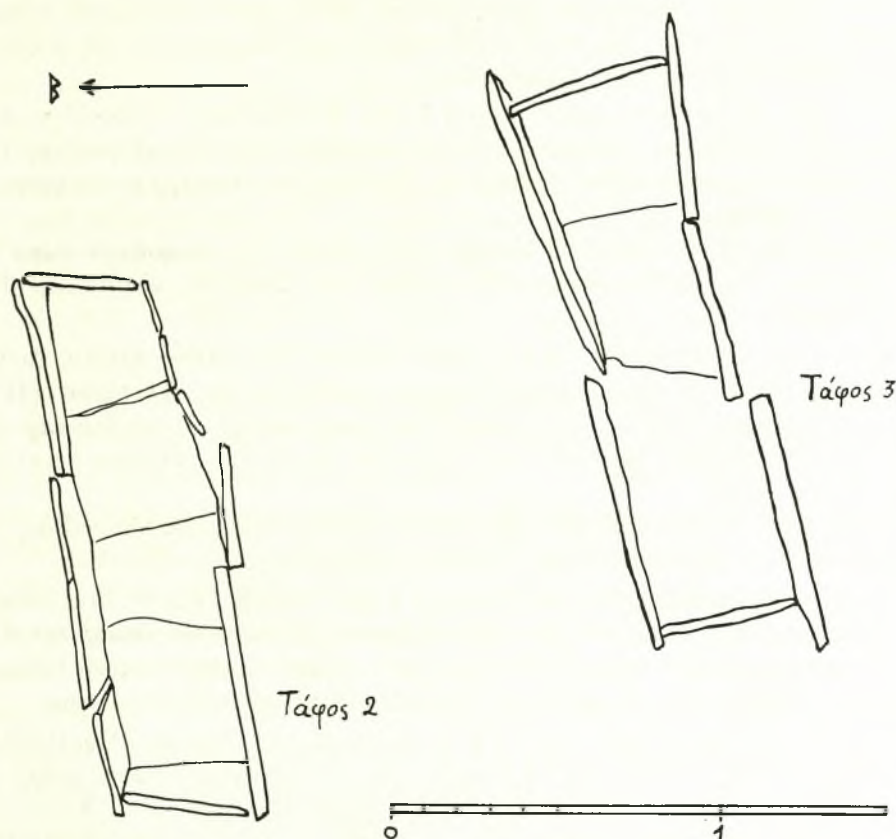
² Ὁ τάφος 113 τοῦ προσφάτως ἀνασκαφέντος νεκροταφείου Βίτσας Ζαγορίου περιεῖχε τὸν σκελετὸν νεκρᾶς πρωτογεωμετρικῶν χρόνων, ἡ ὁποία,

πλην τοῦ πλουσίου χαλκοῦ κόσμου, ἔφερε καὶ σιδηρὰν καμπύλην μάχαιραν εἰς τὴν ὀσφύν. Βλ. σχετικὴν ἐκθεσιν ἐν ΑΔ 23, 1968, Β' 2, σ. 289-90, σχεδ. 1.

Ὁ τάφος 4, περὶ τὰ 50 μ. ΝΑ. τοῦ προηγουμένου, οὐδὲν ἀπέδωκεν. Ἦτο λίαν ἐπιμελοῦς κατασκευῆς καὶ τὴν μίαν μακρὰν πλευρὰν ἀπετέλει πλάξ μήκους 2 μέτρων.

Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν τάφων τοῦ Ἐλαφοτόπου συνίσταται εἰς τὸ ὅτι περιέσωσαν πῆλινα ἀγγεῖα μετὰ χαλκῶν ἀντικειμένων ἀναλόγων τῶν εὐρεθέντων εἰς τοὺς τάφους

Εἰκ. 1. Οἱ τάφοι 2-3 τῆς θέσεως «Κονίσματα» Ἐλαφοτόπου.

Καλμπακίου, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οὐδὲν ἀγγεῖον γνωρίζομεν, καὶ τοιουτοτρόπως ἀποβαίνει δυνατὴ ἡ χρονολόγησις τῆς ἐντοπίας κεραμεικῆς. Ἦδη προχωροῦμεν εἰς ἀναλυτικὴν ἐξέτασιν τῶν πτερισμάτων.

Α' Πήλινα.

1. Ἡμισφαιρικὸς κύαθος τάφου 1 μὲ ὑπερυψωμένην ταινιωτὴν λαβὴν (πίν. 25β, α). Ὑψ. 0.065 - 0.103 μ. Διάμ. στομίου 0.097 μ. Διάμ. κοιλίας 0.11 μ. Ὀλίγον συμπεπληρωμένος εἰς τμήμα τοῦ χεῖλους. Πηλὸς μελανότεφος, πορώδης, περιέχων μικρότατα τρίμματα λίθων καὶ ὀλίγον μαρμαρυγίαν. Ἐπιφάνεια μηχανικῶς λεεασμένη διὰ ξυλίνου ἐργαλείου. Χειροποίητος.

Στερεῖται βάσεως καὶ πλησιάζει περισσότερον τὸν τύπον τῆς ἀρυταίνης. Ἡ λοξῶς τοποθετημένη ταινιωτὴ λαβὴ σχηματίζει ἄνω ὀξεῖαν γωνίαν. Τὸ χεῖλος ἔχει μορφὴν ἐπιπέδου στεφάνης μὲ ἐλαφρὰν κλίσιν πρὸς τὰ ἔσω. Εἰς τὸ ὕψος τῆς κάτω προσφύσεως τῆς λαβῆς τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω τμήμα τῆς κοιλίας τοῦ ἀγγείου συναντῶνται κατ' ἀμβλείαν γωνίαν.

2. Ἡμισφαίρικὸς κύαθος τάφου 1 (πίν. 25β, β). Ὑψ. 0.065 - 0.085 μ. Διάμ. στομίου 0.09 μ. Διάμ. κοιλίας 0.10 μ. Πηλὸς καστανὸς με ἐπιφάνειαν μελανήν κατὰ τόπους ἐκ τῆς ὀπτήσεως· περιέχει εὐμεγέθη τεμάχια λίθων καὶ εἰς μερικὰ σημεῖα ἔχει ἀπολεπισθῆ. Ἡ ἐπιφάνεια, ὅπου διατηρεῖται, εἶναι λεία, ἀλλ' ὥστερεῖ εἰς τεχνικὴν τοῦ προηγουμένου. Χειροποίητον.

Τὸ σχῆμα ὡς τὸ τοῦ ὑπ' ἀρ. 1, ἀλλ' ἡ ταινιόσχημος λαβὴ δὲν ἀπολήγει ἄνω εἰς ὄξυ, τὸ χεῖλος κλίνει ἐντονώτερον πρὸς τὰ ἔσω, ἐπὶ δὲ τῆς ἀμβλείας ἀκμῆς κατὰ τὸ ὕψος τῆς κάτω προσφύσεως τῆς λαβῆς καὶ εἰς τὸ μέσον τῆς προσθίας ὀψεως τοῦ κυάθου σχηματίζεται σειρὰ τεσσάρων ἐφαπτομένων πλαστικῶν ὀρθογωνίων ἀποφύσεων.

3. Ἐτερος παρόμοιος, τάφου 1 (πίν. 25β, γ). Ὑψ. 0.065 - 85 μ. Διάμ. στομίου 0.095 μ., κοιλίας 0.098 μ. Χειροποίητος, συγκεκολλημένος καὶ συμπεπληρωμένος. Πηλὸς καστανότερος περιέχων τρίμματα λίθων. Ἐπιφάνεια λίαν ἀπολεπισμένη λόγῳ κακῆς ὀπτήσεως· σώζει ἴχνη μηχανικῆς λειάνσεως.

Τὸ σχῆμα ὡς τὸ τοῦ ὑπ' ἀρ. 2. Ἡ στεφάνη τῶν χειλέων ἔχει μικροτέραν κλίσιν καὶ αἱ ἐπὶ τῆς ἀκμῆς ἀποφύσεις τῆς προσθίας ὀψεως εἶναι μόνον δύο. Στερεῖται εὐσταθείας. Τὸ κέντρον βάρους εἰς τὴν λαβήν.

4. Ἐτερος κύαθος, τάφου 1 (πίν. 25β, δ). Ὑψ. 0.055 - 0.078 μ. Διάμ. στομίου καὶ κοιλίας 0.08 μ. Πηλὸς καστανὸς περιέχων τρίμματα κιτρίνου πηλοῦ καὶ λιθαρίων. Ἡ ἐπιφάνεια εἶναι μελανή κατὰ τόπους λόγῳ τῆς ἀνομοιομεροῦς ὀπτήσεως καὶ ἔχει ὀλίγον ἀπολεπισθῆ. Φανερά καὶ ἐδῶ τὰ ἴχνη τῆς μηχανικῆς λειάνσεως καθ' ὁρίζοντιον φορὰν, ὅπως ἄλλωστε καὶ εἰς τὰς ἄλλας περιπτώσεις. Χειροποίητον.

Βαθύτερος τῶν προηγουμένων, με περισσότερον ὀρθὸν τὸ ἄνω μέρος τῆς κοιλίας, φέρει ὀριζόντιον χεῖλος καὶ τρεῖς μαστοειδεῖς ἀποφύσεις ἐπὶ τῆς ἀμβλείας ἀκμῆς τῆς κοιλίας.

5. Τὸ ἡμισυ κυάθου ἐκ τοῦ τάφου 1 (πίν. 25β, ε). Ὑψ. 0.075 μ. Διάμ. 0.108 μ. Σώζει τὰς προσφύσεις τῆς λαβῆς καὶ τὴν μίαν πλευρικὴν ἐκ τῶν τριῶν μαστοειδῶν ἀποφύσεων. Πηλὸς καστανέρυθρος περιέχων τρίμματα ἐρυθρῶν καὶ καστανῶν κεράμων, ὥς καὶ λίθους. Ἐπιφάνεια ὁμοιομόρφως μελανή, λεία, ἀλλὰ θαμπή. Χειροποίητον με φανεράς ἀσυμμετρίας.

6. Μόνωτος κύαθος ἐκ τοῦ τάφου 2 (πίν. 25γ, α). Ὑψ. 0.064 - 0.072 μ. Διάμ. χειλέων καὶ κοιλίας 0.092 μ. Συγκεκολλημένος καὶ συμπεπληρωμένος κατὰ τμήμα τῆς λαβῆς καὶ τοῦ χείλους. Πηλὸς τεφρὸς, περιέχων πυκνὰ μόρια ἀνοιχτοτέρου χρώματος. Χειροποίητον.

Ἀκολουθεῖ τὸ γενικὸν σχῆμα τῶν κυάθων τοῦ τάφου 1. Ἐχει μεγαλυτέραν εὐστάθειαν ἐκείνων, καίτοι, ὅπως ὅλοι, στερεῖται οἰασθήποτε βάσεως. Τὰ τοιχώματα τοῦ ἄνω μέρους εἶναι εὐθύτερα, ὥστε ὁ ὅλος κύαθος νὰ εἶναι βαθύτερος. Τὸ χεῖλος εἶναι μικρὸν καὶ λοξόν, ἡ δὲ ταινιωτὴ λαβὴ, εὐρεῖα καὶ ὀρθογωνίου τομῆς, ὀλίγον ὑπερυψοῦται τοῦ χείλους. Στερεῖται πλαστικῶν ἀποφύσεων.

7. Ἐτερος μόνωτος κύαθος ἐκ τοῦ τάφου 2 (πίν. 25γ, β). Ὑψ. 0.05 - 0.08 μ. Διάμ. χειλέων 0.07 μ., κοιλίας 0.078 μ. Συγκεκολλημένος καὶ ὀλίγον συμπεπληρωμένος κατὰ τὴν λαβήν. Πηλὸς καστανὸς με μελανήν κηλίδα ἐμπρὸς ἐκ τῆς ὀπτήσεως· περιέχει λίθους. Χειροποίητος καὶ μηχανικῶς λελεασμένος.

Κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴν εὐρυτάτην ταινιωτὴν ὑπερυψωμένην λαβήν. Τὸ χεῖλος εἶναι μικρόν, ὀριζόντιον, ἐν εἵδει στεφάνης. Τὸ περίγραμμα τοῦ ἀγγείου σχηματίζει εἰς τὸ μέσον ὕψος ἀπεστρογγυλωμένην γωνίαν. Ἐπὶ τῆς προσθίας ὀψεως ἐπιμήκης ὀριζόντιος ἀπόφυσις.

8. Πρόχους ἐκ τοῦ τάφου 2 (πίν. 25γ, δ). Ὑψ. περίπου 0.107 μ. Διάμ. κοιλίας 0.087 μ. Ἐλλείπει τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας, τὸ ὁποῖον ἔχει συμπληρωθῆ. Πηλὸς ἀνοικτὸς καστανός.

Τὸ στόμιον εἶναι στρογγύλον με μικρόν, λοξόν, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποκεκρουμένον, χεῖλος. Ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ λαμποῦ ἐκφύεται ταινιωτὴ ὀρθογωνίου τομῆς λαβὴ καταλήγουσα εἰς τὸ ἄνω

μέρος τῆς κοιλίας. Τὸ σχῆμα τῆς μετὰ στρογγύλου στομίου πρόχου ἀπαντᾷ εἰς Μακεδονίαν ἀπὸ τῆς πρῶιμου ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ¹.

9. Κύαθος ἐκ τοῦ τάφου 3 (πίν. 25γ, γ). Ύψ. 0.06 μ. Διάμ. χειλέων 0.09 μ. Διάμ. βάσεως 0.045 μ. Ἑλλιπὴς τὴν λαβὴν. Πηλὸς μελανότεφος, σχετικῶς καθαρὸς μὲ ἴχνη λεπτοῦ μελανοῦ ἐπιχρίσματος ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας, ἡ ὁποία, ὥς καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀγγείου, φέρει ἐνδείξεις λειάνσεως καθ' ὁρίζοντιον φορὰν διὰ ξυλίνου πιθανῶς ἐργαλείου.

Περὶ τὸν ἡμισφαιρικὸν πυθμένα πλαστικὸς δακτύλιος περιβάλλει τὸ ὀμφαλοειδὲς κέντρον, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐξέχει, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴν ἐπιτευχθῇ ἡ ἐπιδιωχθεῖσα εὐστάθεια τοῦ ἀγγείου. Τὸ χεῖλος σχηματίζει ὁρίζοντιον στεφάνην, εἰς τὴν ὁποίαν σώζονται αἱ ἀποκεκρουμέναι προσφύσεις λεπτῆς ὁριζοντίου λαβῆς, μὲ στρογγύλην ὀπὴν μεταξὺ τῶν δύο σκελῶν. Εἰς ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον θέσιν, εἰς τὸ ἄκρον τῆς στεφάνης, δύο ἕτερα ἴχνη μαρτυροῦν τὴν ἐκεῖ ὑπαρξιν μᾶλλον πλαστικῶν ἀποφύσεων παρὰ δευτέρας λαβῆς, διότι ἀπέχουν περισσότερον τῶν ἀντιστοίχων μεταξὺ τῶν, δὲν ὑπάρχει δὲ στρογγύλη διαμόρφωσις τοῦ παρεμβαλλομένου τμήματος τῆς περιφερείας τῆς στεφάνης.

10. Πηλὴν ἀμφικωνικὴν ψῆφος ἐκ τοῦ τάφου 1. Ύψ. 0.018 μ. Διάμ. 0.022 μ. Πηλὸς μελανός. Ἡ ἔνωσις τῶν δύο κώνων ἀπεστρογγυλωμένη (πίν. 24β, α).

Ἐκ τῶν ἐννέα ἀγγείων τῶν τάφων τοῦ Ἐλαφοτόπου, τὰ ὁκτὼ ἀνήκουν εἰς τὸν αὐτὸν τύπον τοῦ ἡμισφαιρικοῦ κυάθου μὲ ὑπερυψωμένην τὴν μοναδικὴν λαβήν. Οὗτος εἶναι σύνηθες καὶ εὐρέως διαδεδομένον τοπικῶς καὶ χρονικῶς σχῆμα ἀγγείου. Εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀπαντᾷ ἀπὸ τῆς πρῶιμου ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ, π.χ. εἰς Κριτσανὰ Χαλκιδικῆς² καὶ δὲν λείπει καὶ ἀπὸ τὴν πρῶιμον ἐποχὴν τοῦ σιδήρου, π.χ. εἰς Ἅγιον Παντελεήμονα (Πάτελι)³ καὶ εἰς Βεργίνα⁴, ἄνευ οὐσιώδους μεταβολῆς τοῦ τύπου. Οἱ μακεδονικοὶ κύαθοι ἔχουν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπίπεδον βάσιν καὶ ὥς ἐκ τούτου εὐστάθειαν. Ἡμισφαιρικὸν εἶναι τὸ σῶμα τοῦ ἐξ Ἑρμώνων Κερκύρας⁵, τὸ ὁποῖον κατὰ τὰ ἄλλα δὲν ἔχει τὴν γωνιώδη ἄρθρωσιν καὶ τὰς πλαστικὰς ἀποφύσεις τῶν τοῦ Ἐλαφοτόπου. Ἐκ τῶν προμυκηναϊκῶν τάφων τοῦ Σέσκλου⁶ προέρχεται κύαθος μὲ ὑπερυψωμένην λαβήν, μὴ παρουσιάζων ἐπίσης συγγένειαν πρὸς τοὺς ἐξεταζομένους. Παρόμοιος, ἀλλ' ὄχι ταυτόσημος, εἶναι ὁ ἐξ ἀχρονολογήτου τάφου τῆς Χαλανδρίτσας Ἀχαΐας⁷. Συγγενοῦς τεχνικῆς καὶ μορφῆς παραδείγματα ἔδωκεν, ὥς ἦτο φυσικόν, μία ἐγγυτέρω τοπικῶς περιοχὴ, ἡ Λωδῶνη. Μεταξὺ τῶν προϊστορικῶν ἀγγείων τῶν ἐτῶν 1930-35 διακρίνομεν τμήμα ὁμοίου πρὸς τοὺς ἐξεταζομένους κυάθου (Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ 10, 1935, πίν. 2α-6-) καὶ μικρογραφίαν ἐτέρου (αὐτόθι πίν. 3β-11-). Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1954 προέρχονται οἱ εἰς τὸν πίν. 25δ ὑπ' ἀρ. 286-288 κἀνθαροὶ τοῦ Μουσείου Ἰωαννίνων. Τὸ σῶμα εἶναι καὶ ἐδῶ σφαιρικὸν καὶ εἰς τὸ ὕψος τῆς κάτω προσφύσεως τῆς λαβῆς φέρουν ἀνὰ τρεῖς μαστοειδεῖς ἀποφύσεις· αἱ ταινιωταὶ λαβαὶ ὑπερυψοῦνται ἐλαφρῶς. Πηλὸς καὶ τεχνικὴ εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ Ἐλαφοτόπου, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν πρέπει νὰ ἀπέχουν χρονικῶς.

1 Περβ. W. HEURTLEY, Prehistoric Macedonia, Cambridge 1939, σ. 188-9, εἰκ. 292 κέ.

2 Αὐτόθι πίν. XI, 183, σ. 168 ἀρ. 171. Ἰδιαιτέρως συγγενὴς ὁ ἐξ Ἀρμενοχωρίου Δυτικῆς Μακεδονίας ἐν πίν. XV ἀρ. 319 καὶ σ. 192.

3 Αὐτόθι πίν. XXIII σ, η, υ.

4 ΜΑΝ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, Βεργίνα Ι. Τὸ νεκροταφεῖον τῶν τύμβων, Ἀθήναι 1969, σ. 215-18, εἰκ. 55-57.

5 Γ. ΔΟΝΤΑΣ ἐν ΑΔ 20, 1965, Β' 2, πίν. 437γ, σ. 380. Πρωτοελλαδικοῦ τύπου.

6 ΧΡ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου, ἐν Ἀθήναις 1908, σ. 130, εἰκ. 61.

7 Ν. ΚΥΠΑΡΙΣΣΗΣ, Ἀνασκαφὴ μυκηναϊκῶν νεκροταφείων Ἀχαΐας, ἐν ΠΑΕ 1930, σ. 87, εἰκ. 10.

Συμφώνως πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Σ. Δάκαρη¹ γενομένην κατάταξιν τῆς προϊστορικῆς κεραμικῆς τῆς Ἠπείρου οἱ κύαθοι καὶ οἱ κάνθαροι τῆς Δωδώνης, ἀλλὰ καὶ οἱ κύαθοι τοῦ Ἐλαφοτόπου, ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν III τῶν μελανοτέφρων ἀγγείων, τοποθετουμένων εἰς τὴν ΜΕ περίοδον μὲ περαιτέρω ἐπιβίωσιν μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀπεδόθη συγγένεια τόσον πρὸς τὴν «μινύειον» κεραμικὴν τῆς κυρίως Ἑλλάδος², ὅσον καὶ πρὸς τὴν «μινύειον» δμάδα τῆς Ἀδριατικῆς κεραμικῆς³, τὴν ὁποίαν ὁ Ν. Valmin τοποθετεῖ εἰς τὰς περὶ τὸ Ἰόνιον καὶ τὴν Ἀδριατικὴν περιοχὰς τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, Ἰλλυρίας καὶ Ἰταλίας, θεωρεῖ δέ, ὅτι ἔχει ἑγγενῆ χαρακτηριστὰ με νεολιθικὰς ρίζας, προερχόμενον ἀπὸ τὴν ἀπομίμησιν μεταλλικῶν σκευῶν καὶ ἄσχετον πρὸς τὴν μινύειον τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Ὅπως δὲ ὁ κύαθος 1 τοῦ τάφου 1 παρουσιάζει ὀξείας ἀκμὰς καὶ ἀκρίβειαν σχήματος μεταλλικοῦ ἀγγείου, οἷα θεωροῦνται ὅτι ἦσαν τὰ πρότυπα τῶν «μινυείων». Ἐξ ἄλλου τὸ σχῆμα τοῦ κυάθου μὲ ὑπερυψωμένην λαβὴν ἀπαντᾷ εἰς τὴν Ἀδριατικὴν περιοχὴν⁴ καὶ ἰδιαίτερος συγγενεὶς πρὸς τὸν ὑπ' ἀρ. 5 τοῦ Ἐλαφοτόπου εἶναι κύαθοι ἡμισφαιρικοὶ μὲ ἀκμὴν κατὰ τὴν κάτω πρόσφυσιν τῆς λαβῆς εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Τάραντος⁵, προερχόμενοι ἐκ τῆς Ἀπουλίας. Ἡ γεωγραφικὴ καὶ ἡ ἀριθμητικὴ κατανομὴ τοῦ τύπου αὐτοῦ φαίνεται νὰ ὑποστηρίζῃ τὴν βόρειον, ἴσως καὶ βορειοδυτικὴν καταγωγὴν του, ὅποτε ὁδηγούμεθα πρᾶγματι εἰς τὴν Ἀδριατικὴν.

Β' Χ α λ κ ᾱ.

1. Δ ρ ε π α ν ο ε ι δ ῆ ς μ ᾶ χ α ι ρ α (πίν. 24γ, 24δ ἄνω καὶ σχέδ. εἰκ. 2). Συνολικὸν μῆκος 0.227 μ. Μῆκ. λαβῆς 0.05 μ. Μέγιστον πλάτος 0.033 μ. Πλάτος ράχως 0.005 - 0.002 μ. Ὁξειδωσις πρασίνη.

Εἰς τὴν βραχεῖαν τριγωνικὴν λαβὴν τρεῖς κατὰ μῆκος ὅπαι διατηροῦν τοὺς διὰ μέσου αὐτῶν διερχομένους ἥλους στερεώσεως τῆς ξυλίνης ἐπενδύσεως. Ἰχνη ταύτης σώζονται ἐπὶ τῆς ὀξειδωμένης ἐπιφανείας. Οἱ ἥλίσκοι ἔχουν ὕψος 0.0135 μ. καὶ τόσον θὰ ἦτο τὸ ὅλον πάχος τῆς λαβῆς. Ἡ σφηνοειδοῦς τομὴς λεπίς ἔχει ἐπίπεδον ράχιν. Ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων ζευγὸς ἐγχαράκτων καμπύλων γραμμῶν ἐνουμένων διὰ λοξῶν γραμμιδίων ἀκολουθεῖ τὸ περίγραμμα τῆς ράχως. Εἰς ἀπόστασιν 0.034 μ. ἀπὸ τῆς βάσεως τῆς λαβῆς ζευγὸς ἐγχαράκτων διαγράμμων τριγώνων ἀπὸ τὴν

1 Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, Ἀνασκαφὴ εἰς Καστρίτσαν Ἰωαννίνων, ἐν ΠΑΕ 1951, σ. 177-183 καὶ 1952, σ. 368-80.

2 ΠΑΕ 1952, σ. 372-3. Ν. HAMMOND, *Epirus*, Oxford 1967, σ. 309.

3 Ν. VALMIN, *Das Adriatische Gebiet in Vor- und Frühbronzezeit*, Lund-Leipzig 1939, σ. 205-6. Ἡ στενὴ πολιτιστικὴ σχέσις μεταξὺ τῶν ἑναντι ἀκτῶν τῆς Ἀδριατικῆς (Ν. Ἰταλίας καὶ Ἰλλυρίας) διεπιστώθη καὶ εἰς τὰς προσφάτους ἀνασκαφὰς τύμβων τῆς πρωίμου ἐποχῆς τοῦ σιδήρου εἰς Vajzë Βορείου Ἠπείρου: S. ISLAMI - H. CEKA, *Nouvelles données sur l'Antiquité Illyrienne en Albanie*, ἐν *Studia Albanica* 1, 1964, σ. 105 καὶ FR. PRENDI ἐν *Buletin për Shkençat Shqërore* 1957, 2, σ. 109. Ὁ Ν. HAMMOND, ἔ. ἀ. σ. 295 σημ. 1 καὶ ἐν *BSA* 62, 1967, σ. 102 ὁμιλεῖ καὶ περὶ πολιτιστικῶν ἐπαφῶν ἀπὸ τῆς ὁστέ-

ρας νεολιθικῆς ἐποχῆς μεταξὺ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Molfetta (πλησίον τοῦ Bari) καὶ Ἰλλυρίας - Δυτικῆς Μακεδονίας.

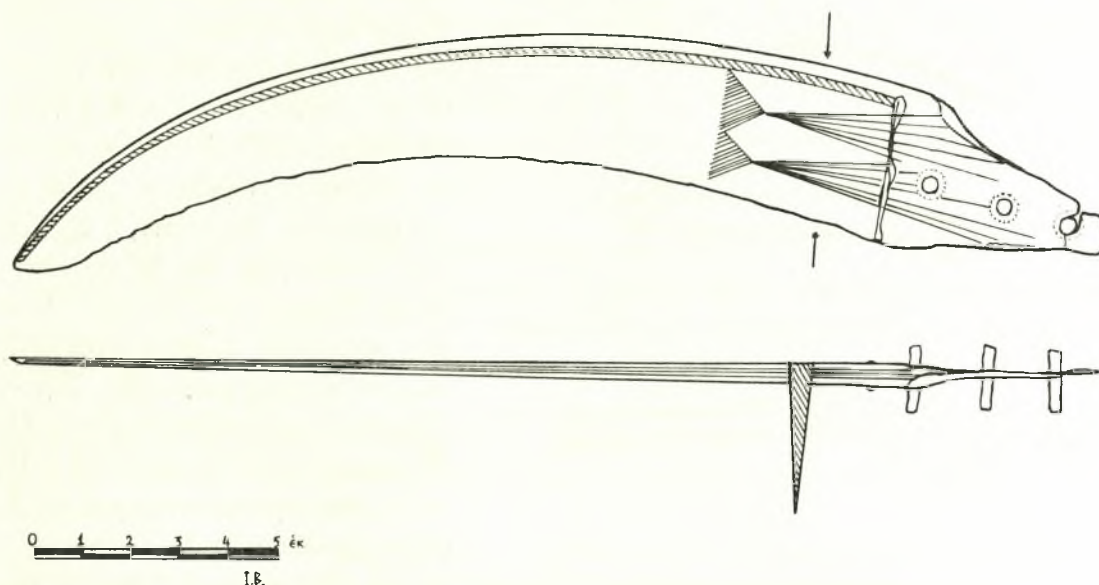
4 Ν. VALMIN, ἔ. ἀ. σ. 194, εἰκ. 37 (2).

5 Ἀδημοσίευντο ἐκ τοῦ Torre Castellucia, ἀνασκαφαὶ R. DRAGO 1948-1951. Ὁ Καθηγητὴς τῆς προϊστορικῆς ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Bari κ. Franco Biancofiore, εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ ὑποδείξῃ ἕτερα δημοσιευμένα παραδείγματα ἀπὸ τὸ Torre Guaceto (Brindisi), συγγενέστατα πρὸς τὸν ἐξεταζόμενον καὶ τοποθετούμενα εἰς τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ. Βλ. G. GUERRESCHI, *I Reperti Ceramiche del Promontorio di Torre Guaceto (Brindisi)*, ἐν *Memorie del Museo Civico di Storia Naturale di Verona* 14, 1966, σ. 239-302, εἰκ. 9. 8, 13. 9-10 καὶ 16.

πρὸς τὴν λαβὴν κορυφὴν των ἐκκινουῶν ἀνὰ μία δέσμη ἀκτίνων ἐπεκτεινομένων καὶ ὑπὸ τὴν ἐπένδυσιν. Ἐπὶ τῆς ράχεως τρεῖς παράλληλοι ἐγγάρακτοι γραμμαί.

Ὅμοιου σχήματος μαχαιρίδιον, μικρογραφία τοῦ ἐξεταζομένου, εὐρέθη εἰς τὸν τάφον Α τοῦ Καλμπακίου (πίν. 24δ κάτω)¹. Λαβὴ καὶ λεπίς ὁμοιάζουν ἀπολύτως. Ἡ τομὴ τῆς λεπίδος εἶναι ἐπίσης σφηνοειδής. Οἱ ἡλίσκοι, συμφυεῖς μὲ τὴν τριγωνικὴν ἀπόληξιν,

Εἰκ. 2. Πλαγία ὄψις, τομὴ καὶ κάτωψις τῆς ράχεως τῆς δρεπανοειδοῦς μαχαίρας Ἐλαφοτόπου.

ἐξέχουν ἐπὶ τῆς μιᾶς μόνον ὀψεως ταύτης. Ἀπουσιάζει ἡ ἐγγάρακτος διακόσμησις. Ἐφ' ὅσον ὅμως δὲν ὑπάρχει τυπολογικὴ διαφορὰ, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι εἶναι σύγχρονα. Ἦδη ὁ Σ. Δάκαρης ἐχρονολόγησε τὸ μαχαιρίδιον, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἄλλων εὐρημάτων, εἰς τὴν μετὰβασιν ἀπὸ τῆς ΥΕ ΙΙΒ εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΓ περίοδον.

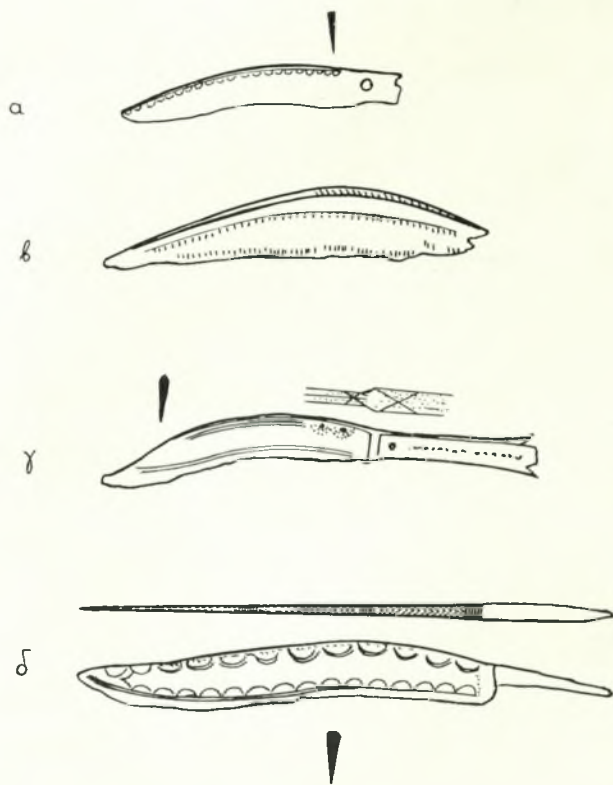
Τυπολογικῶς θεωρεῖται τὸ καμπύλον μαχαίριον βορείου καταγωγῆς. Εἰς τὴν Εὐρώπην ἐμφανίζεται περὶ τὸ τέλος τοῦ 13^{ου} αἰῶνος², ἀρχικῶς χωρὶς ἀπόληξιν διὰ τὴν

¹ ΑΕ 1956, σ. 125 - 6, εἰκ. 2. Μῆκ. 0.0685 μ.

² St. FOLTINY, Zur Chronologie der Bronzezeit des Karpatenbeckens, Bonn 1955, σ. 99 - 100, πίν. 70 (2), ἐνταῦθα σχέδ. εἰκ. 3, β μαχαίριον ἐκ Borjas Οὐγγαρίας, λίαν συγγενές ὡς πρὸς τὴν καμπύλην καὶ τὴν μορφήν τῆς ράχεως τοποθετεῖται εἰς τὴν μετὰβασιν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς χαλκοῦ D εἰς Hallstatt A (β' ἡμῖσις 13^{ου} π. Χ. αἰ.). Πλὴν τούτου, τὰ λοιπὰ καμπύλα ἐκ Κεντρικῆς Εὐρώπης χαλκᾶ μαχαίρια εἶναι διαφορετικῆς μορφῆς ἀπὸ τὰ τοῦ Καλμπακίου καὶ τοῦ Ἐλαφοτόπου. Εἴτε πρόκειται δι' ἰσχυρῶς καμπυλούμενα δρέπανα, εἴτε σχημα-

τίζουν ἀπλὴν ἢ διπλὴν καμπύλην μὲ εὐθύγραμμον πάντοτε λαβὴν (FOLTINY, ἔ. ἀ. πίν. 66 - 71). Ὁ τύπος τῆς τριγωνικῆς ἀπολήξεως τῶν καμπύλων μαχαίριων τῆς Ἡπείρου δὲν εἶναι συνηθὴς εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ· τὸ μόνον ἴσως συγγενὲς παράδειγμα εἶναι τὸ τοῦ ἀποτμήματος καμπύλου μαχαίριου ἐκ τοῦ τάφου Α Λακκίθρας Κεφαλληνίας (ΑΕ 1932, πίν. 16, α3) τῆς ΥΕ ΙΙΒ - Γ περιόδου. Κατὰ τὴν πρώιμον ὁμως ἐποχὴν τοῦ σιδήρου εἶναι συνηθέστατος, ὡς εἰς Βεργίναν (Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, ἔ. ἀ. σ. 267, εἰκ. 104).

στερέωσιν τῆς ἐπενδύσεως τῆς λαβῆς. Συγγενές πρὸς τὰ Ἑπειρωτικά παράδειγμα ἔχομεν ἀπὸ τὸ Δικταῖον Ἄντρον¹, χρονολογούμενον εἰς τὴν ΥΜ ΙΙΙ περίοδον (σχέδ. εἰκ. 3, α). Φέρει ἐγγάρακτον διακόσμησιν κατὰ μῆκος τῆς ράχεως τῆς λεπίδος ἐξ ἡμικυκλίων κάτωθεν καμπύλης γραμμῆς. Θεωρεῖται βορείου προελεύσεως, τόσον διὰ τὸ σχῆμα, ὅσον καὶ διὰ τὸν ἐγγάρακτον τρόπον διακοσμήσεως. Τοῦτο ὑποστηρίζει καὶ ὁ V. Milojčić²,

Εἰκ. 3. Καμπύλα μαχαίρια με ἐγγάρακτον διακόσμησιν.
α: Ἐκ τοῦ Δικταίου Ἄντρον. β: Ἐκ Borjas Οὐγγαρίας.
γ: Ἐκ Grünwald Μονάχου. δ: Ἐκ Schwalbach Ἑσσης.

ὁ ὁποῖος θεωρεῖ πιθανὸν νὰ ἔχουν ἔλθει ἐξ Εὐρώπης αὐτούσια τὰ μαχαίρια αὐτά, ἀνήκοντα εἰς τύπους τῆς πρώιμου περιόδου τῶν Urnenfelder (1240 - 1100 π. Χ.), κατὰ τὸν Boardman³ ὅχι ἀναγκαστικῶς ὡς ὄπλισμός εἰσβολέων, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἐμπορίου. Ἀντιθέτως ἡ N. Sandars⁴ ὑπεστήριξε τὴν ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ Αἰγαίου καὶ ἐκ τῆς Ἀσίας ἀπὸ τῶν ΠΜ χρόνων καταγωγὴν τῶν μονοστόμων μαχαίριων. Τὴν ἐγγάρακτον διακόσμησιν εὐρίσκει ἤδη εἰς παράδειγμα ἐκ Ψείρας (ΥΜ Ι - ΙΙ), καθὼς καὶ τὴν θεωρουμένην ὡς βορείου προελεύσεως ἀπόληξιν τῆς λαβῆς ἐν εἶδει οὐράς ἰχθύος. Τὰ καμπύλα χαλκᾶ θεωρεῖ ὅτι ἐμφανίζονται εἰς τὸ τέλος τῆς ΥΜ ΙΙΒ περιόδου. Ὅπωςδήποτε, τὸ μαχαίριον τοῦ Ἐλαφοτόπου μορφολογικῶς συγγενεῦει περισσότερον πρὸς τὰ Εὐρωπαϊκά, λόγῳ τοῦ καμπύλου σχήματος, διότι «τὰ Αἰγαιακά μαχαίρια ἔχουν εὐθύγραμμον ράχιν»⁵.

Τὴν βόρειον προέλευσιν ἐνισχύει ἡ σύγκρισις πρὸς χαλκᾶ μαχαίρια ἐκ Γερμανίας με διακόσμησιν ἐκ καμπύλων γραμμῶν καὶ κρεμαμένων ἐξ αὐτῶν στικτῶν ἢ ἐγγαράκτων ἡμικυκλίων, ὡς τὸ ἐκ Grünwald Μονάχου (σχέδ. εἰκ. 3, γ) (Müller-Karpe, Münchener Urnenfelder, 1957, πίν. 12, τάφος 47, τῆς Hallstatt Α2 περιόδου (11^{ου} αἰ.)) καὶ τὸ ἐκ Schwalbach Ἑσσης (σχέδ. εἰκ. 3, δ) (E. Hermann, Die Funde der Urnenfelderkultur in Mittel und Südhessen, πίν. 92, Β, τῆς Hallstatt ΒΙ περιόδου (10^{ου} αἰ.)).

¹ J. BOARDMAN, The Cretan Collection in Oxford, Oxford 1961, πίν. Χ ἀρ. 69, σ. 18-9, εἰκ. 6 c. Μῆκ. 0.096 μ.

² V. L. MILOJČIĆ, Einige Mitteleuropäische Fremdlinge auf Kreta, ἐν RGZM II, 1955, σ. 153 κέ.

³ J. BOARDMAN, ἔ. ἀ.

⁴ N. SANDARS, The Antiquity of The One-Eged Bronze Knife in the Aegean, ἐν Proc. Pr. Soc. 1955, σ. 174-87.

⁵ Αὐτόθι σ. 184.

Τὸ δεύτερον, ὡς νεώτερον τοῦ πρώτου, φέρει πλουσιώτερον ἐγγάρακτον διάκοσμον, ἀκόμη καὶ ἐπὶ τῆς ράχεως, ἢ ὅποια εἰς ἀμφοτέρωθεν εἶναι ἐπίπεδος, ὡς ἡ τῶν μαχαιριῶν Ἑπείρου. Τὸ σχῆμα τῆς λεπίδος καὶ τὸ πνεῦμα τῆς διακοσμήσεως δὲν εἶναι ἄσχετα πρὸς τὰ ἐξεταζόμενα, διαφέρουν ὅμως ριζικῶς κατὰ τὴν λαβὴν.

Ἡ μεγάλη ἀνάπτυξις τῆς τριγωνικῆς ἀπολήξεως διὰ τὴν στερέωσιν τῆς λαβῆς εἰς τὴν μάχαιραν τοῦ Ἐλαφοτόπου, ἀνάλογος τῆς τοῦ μαχαιριδίου Λακκίθρας Κεφαλληνίας (βλ. ἀνωτ. σ. 185, σημ. 2), ὅπου κυριαρχοῦν τὰ ΥΕ ΙΙΓ ἀγγεῖα, ἀλλὰ καὶ ὁ πλοῦτος τῆς ἐγγαράκτου διακοσμήσεως δύνανται νὰ στηρίξουν χαμηλοτέραν τῆς προταθείσης χρονολόγησιν τοῦ μαχαιριδίου τοῦ Ἐλαφοτόπου εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ΥΕ ΙΙΓ περιόδου.

2. Χ α λ κ ο ὕ ν ψ έ λ ι ο ν ἀπολήγον εἰς δύο σπειροειδεῖς δίσκους (πίν. 24α, θ'). Διάμ. δίσκων 0.035 μ. Ἐλλείπει τμήμα τοῦ κυκλικῆς τομῆς στελέχους. 16 σπεῖραι ἀποτελοῦν ἕκαστον δίσκον. Ὁξείδωσις ἀνοικτῇ πρᾶσινῃ.

Τελείως ὅμοια ψέλια εὐρέθησαν εἰς τοὺς τάφους Καλμπακίου¹. Εἰς τὴν Εὐρώπῃ ἀπαντοῦν ἀπὸ τοῦ 17^{ου} μέχρι τοῦ 9^{ου} αἰ., μὲ μεγαλυτέραν διάδοσιν κατὰ τὴν μέσην ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ (16^{ος} - 13^{ος} αἰ.)², καὶ πιστεύεται, ὅτι ἐκεῖ πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ ἡ προέλευσις των.

3. Ἐ τ ε ρ ο ν ὁ μ ο ῖ ο υ τ ὕ π ο υ (πίν. 24α, ι) ἐκ ταινιοειδοῦς ἐλάσματος, ἑλλιπὲς τὸν ἓνα δίσκον. Διάμ. δίσκων 0.013 μ. Ἀνοῖγμα τόξου στελέχους 0.028 μ. Πρόκειται διὰ ψέλιον ἀνήκον εἰς νήπιον, τοῦ ὁποίου ὅμως δστᾶ δὲν παρατηρήθησαν εἰς τὸν διατεταραγμένον τάφον, ἢ δι' ἄλλης φύσεως κόσμημα, ἴσως τῆς κόμης.

4. Ἐ π τ ᾶ ὁ μ ο ῖ ο υ μ ε γ έ θ ο υ ς σ π ε ι ρ ο ε ι δ ε ῖ ς δ ῖ ς κ ο ι καὶ τμήματα ταινιοειδῶν ἐλασμάτων ἀνήκουν εἰς ἀνάλογα κοσμήματα (πίν. 24α, ια').

5. Τ έ σ σ α ρ ε ς ἀ κ έ ρ α ι ο ι καὶ τ ε μ ᾶ χ ι α ἄ λ λ ω ν τ ε σ σ ᾶ ρ ω ν δ α κ τ υ λ ῖ ω ν (πίν. 24α, α' - η') ἐκ τοῦ τάφου 1. Συνίστανται ἐκ ταινιωτοῦ ἀνοικτοῦ ἐλάσματος, τοῦ ὁποίου τὰ ἄκρα ἐνοῦνται δι' ἡλίσκον ἢ ἀπλῶς ἐπιτίθενται καὶ διακρίνονται εἰς τρεῖς ποικιλίας: α) Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἐλάσματος κοσμεῖται δι' ὀριζοντίων 2 - 3 αὐλακώσεων, ὡς εἰς α' - β' καὶ τεμάχια γ' - δ' - ε'. Οἱ δακτύλιοι α' καὶ β' εὐρέθησαν εἰς τὴν φάλαγγα ἐνὸς καὶ μόνον δακτύλου. Δακτύλιοι μὲ αὐλακώσεις εὐρέθησαν εἰς τάφους τῆς ὑστερας ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ τῆς Εὐρώπης³, ἐκ δὲ τῆς Ἑλλάδος ἔχομεν ὅμοιον ἐξ Οἰκοπέδων Κεφαλληνίας, περὶ τὸ 1250 - 1150 π. Χ.⁴. Ἡ διάμετρος τῶν δακτυλίων Ἐλαφοτόπου εἶναι 0.021 - 0.025 μ. καὶ τὸ ὕψος τοῦ ἐλάσματος 0.007 - 0.005 μ. β) Τὸ ἔλασμα εἶναι λεπτότερον, ἀντὶ δὲ αὐλακώσεων φέρει 3 - 4 ὀριζοντίους ἐγγαράκτους γραμμὰς (πίν. 24α, στ' - ζ'). Διάμ. 0.017. Ὑψ. 0.006 μ. γ) Εἰς τὸν δακτύλιον η' τὸ χαμηλὸν ἔλασμα (ὕψ. 0.003 μ.) ἐμφανίζει εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν γωνίαν κατὰ τὸ μέσον ὕψος του (πίν. 24α, η'). Ὁ τύπος αὐτὸς ἀπαντᾷ εἰς τὸν ὑπομυκηναϊκὸν τάφον 52 τοῦ Κεραμεικοῦ, ὅπου ὅμως τὸ ἔλασμα εἶναι ἐνιαῖον καὶ οὐχὶ ἀνοικτόν⁵.

6. Τ ε σ σ α ρ ᾶ κ ο ν τ α ἐ ν ν έ α μ ι κ ρ ο σ κ ο π ι κ ᾶ ἰ ᾱ τ ρ α κ τ ὀ σ χ η μ ο ι ψ ἥ φ ο ι (πίν. 24β, ε'). Μία ἐξ αὐτῶν εὐρέθη ἐντὸς τῆς ὁπῆς τῆς μιᾶς τῶν 31 ψήφων ἐκ πορτοκαλό-

¹ ΑΕ 1956, σ. 116, εἰκ. 2' καὶ περὶ τῆς ἐν Εὐρώπῃ διαδόσεως εἰς σ. 124 - 5.

² FOLTINY, ἔ. ἀ. σ. 24 - 5, πίν. 11 (9).

³ H. MÜLLER - KARPE, Münchener Urnenfelder, München 1957, σ. 53, πίν. 31 A, ἐκ τοῦ τάφου 22 τοῦ Gernlinden χρονολογούμενος εἰς τὴν Hallstatt A 1 (τέλη 13^{ου} - 12^{ου} αἰ.). Βλ. καὶ ἐν G. CHILDE,

The Danube in Prehistory, Oxford 1929, πίν. XIV, 2 (1600 - 900 π. Χ.).

⁴ Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Αἱ ἀνασκαφαὶ Goekoop ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἐν ΑΕ 1932, πίν. 14 (γ).

⁵ H. MÜLLER - KARPE, Die Metallbeigaben der früheisenzeitlichen Kerameikos - Gräber, ἐν JdI 1962, σ. 86, εἰκ. 4 ἀρ. 5. G. CHILDE, ἔ. ἀ. πίν. XIV.

χρου χαλκηδονίου λίθου Πιθανῶς νὰ συναπετέλουν περιδέραιον, ὅπου θὰ ἐνηλλάσσοντο αἱ ἐξ ἡμιπολυτίμου λίθου μὲ τὰς χαλκᾶς.

7. Δύο χαλκοῖ δακτύλιοι εὐρέθησαν καὶ εἰς τὸν τάφον 3 (πίν. 24α, **ιβ' - ιγ'**). Ὁ εἷς εἶναι τῆς ομάδος α, ὁμοιος μὲ τοὺς **α' - ε'** τοῦ τάφου 1. Ὁ ἕτερος εἶναι τὸ ἀντίστοιχον τῶν μετὰ σπειροειδῶν δίσκων ψελίων, ἀποτελούμενος ἐκ ταινιοειδοῦς ἐλάσματος, τὰ δύο ἄκρα τοῦ ὁποίου φέρονται λοξῶς καὶ ἀντιθέτως πρὸς ἄλληλα διὰ νὰ ἀπολήξουν εἰς ἀντιθετικῶς ἐλισσόμενας σπείρας. Τὸ ἀποτέλεσμα ἐνθυμίζει τὸ σχῆμα τῆς ὀκτωσχήμου πόρπης.

Ὁ τύπος αὐτὸς θεωρεῖται βορείου καταγωγῆς. Εἰς τὴν Οὐγγαρίαν καὶ τὴν Αὐστρίαν¹ εἶναι διαδεδομένος κατὰ τὴν μέσην ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ (16^{ος} - 13^{ος} αἰ.) καὶ ἐπιζῇ καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Urnenfelder Kultur (13^{ος} - 9^{ος} αἰ.). Εἰς τὸν Ἑλληνικὸν χῶρον ἔχομεν παρομοίους δακτυλίους ἐκ τοῦ ὑπομυκηναϊκοῦ τάφου 108 τοῦ Κεραμεικοῦ, ἐκ Μυκηνῶν, τελευταίως δὲ ἐκ τῶν πρωτογεωμετρικῶν τύμβων τῆς Βεργίνας καὶ ἐκ τοῦ τύμβου Ἐξαλόφου Θεσσαλίας, τῆς ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου². Ὁ δακτύλιος τοῦ Ἐλαφοτόπου εἶναι ὁ παλαιότερος τῶν μέχρι τοῦδε εὑρεθέντων ἐν Ἑλλάδι, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς κατωτέρω προτεινομένης χρονολογήσεως τῶν τάφων.

Γ' Διὰ φ ο ρ α.

Τὰ λοιπὰ ἐξ ἄλλης ὕλης κτερίσματα εἶναι τὰ ἐξῆς, προερχόμενα ἐκ τοῦ τάφου 1:

1. Λεπτὴ ταινία ἐκ χρυσοῦ ἐλάσματος, μήκους 0.092 μ. καὶ πλάτους 0.0035 (πίν. 24β, **γ'**). Εἰς τὸ μέσον καθ' ὅλον τὸ μήκος φέρει ἐλαφρὰν ἐγχάρακτον γραμμὴν. Τὰ δύο ἄκρα στενοῦνται, διὰ νὰ στερεωθῇ ἴσως τὸ ἐν ἐντὸς τοῦ ἄλλου. Πιθανῶς κόσμημα τῆς κόμης.
2. Τριάκοντα καὶ μία στρογγύλαι διάτρητοι ψῆφοι περιδεοαίου ἐκ χαλκηδονίου λίθου (πίν. 24β, **β'**). Ὅμοια εὐρέθη καὶ εἰς Καλμπάκι.
3. Ἐπτά ψῆφοι ἐξ ἡλέκτρου καὶ τεμάχια δύο ἄλλων (πίν. 24β, **δ'**). Αἱ δύο μεγαλύτεραι (διαστ. 0.021 × 0.017) εἶναι πεπλατυσμέναι καὶ τρίπλευροι. Ἀκολουθοῦν δύο μεσαίου μεγέθους (0.01 - 0.013 μ.) πολύπλευροι, ἐνῶ αἱ τρεῖς μικρότεραι (0.005 - 7 μ.) εἶναι τετράπλευροι ἢ περιπτου στρογγύλαι.

Ψῆφος ἐξ ἡλέκτρου εὐρέθη καὶ εἰς Καλμπάκι³, ἄφθονοι δὲ εἰς τοὺς ΥΕ ΙΙΙΓ τάφους τῶν Μεταξάτων Κεφαλληνίας⁴, εἰς τὰ κτερίσματα τῶν ὁποίων θὰ ἐπανέλθωμεν κατωτέρω διὰ πολλαπλᾶς συγκρίσεις. Ἡ βόρειος προέλευσις τοῦ ἡλέκτρου καὶ ἡ διὰ τοῦ ἐμπορίου μεταφορὰ του εἰς τὸν χῶρον τῆς Μεσογείου ἔχουν γίνεαι ἐπανειλημμένως ἀντικείμενον μελέτης⁵. Ἡ εὕρεσίς του εἰς ὄρεινὴν περιοχὴν τῆς Ἡπείρου ἐνισχύει τὴν βασι-

¹ FOLTINY, ἔ. ἀ. σ. 21 - 2, πίν. 5 (2). K. WILTVONSENDER, Die Mittlere Bronzezeit in Österreich, Wien 1937, πίν. 29, 2 καὶ 38, 3.

² Κεραμεικός: JdI 1962, σ. 87, εἰκ. 5, ἀρ. 16 καὶ E. BIELEFELD ἐν Archaeologia Homerica C, Göttingen 1968, σ. 47, εἰκ. 2 (9), ὅπου ὁμιλεῖ περὶ καταγωγῆς τοῦ τύπου ἐκ βορείων Βαλκανίων.

Μυκῆναι: Pr. Pr. Soc. 31, 1965, σ. 213 κέ., 224, πίν. XXXII e.

Βεργίνα: M. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, ἔ. ἀ. σ. 238 - 40, εἰκ. 78 - 79.

Ἐξαλόφος Θεσσαλίας: Δ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ, Ὁ τύμβος τοῦ Ἐξαλόφου καὶ ἡ εἰσβολὴ τῶν Θεσσαλῶν, ἐν ΑΑΑ,

Α', 1968, σ. 291, εἰκ. 1.

³ ΑΕ 1956, σ. 127 - 8.

⁴ Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Αἱ ἐν Κεφαλληνίᾳ ἀνασκαφαὶ Goekoop, ἐν ΑΕ 1933, σ. 92 - 3, εἰκ. 43, ὅπου ὁμῶς εἰς τὸ σχῆμα τῶν ψήφων ἐπικρατεῖ τὸ ἀτρακτοειδές, ὥστε πρὸς αὐτὰς νὰ πλησιάζῃ περισσότερο ἢ ἐκ Καλμπακίου.

⁵ ΑΕ 1956, σ. 128, ὑποσ. 1 - 3 διὰ σχετικὴν βιβλιογραφίαν. Πρὸς τούτοις: N. SANDARS, Amber Beads, ἐν BSA 1958 - 9, σ. 237 - 9, ὅπου γίνεται λόγος καὶ διὰ τὴν διὰ τῆς Ἀδριατικῆς καὶ τῆς ΒΔ. Ἑλλάδος μεταφορὰν τοῦ ἡλέκτρου.

σθεῖσαν εἰς τὴν παράδοσιν γνώμην τοῦ Σ. Δάκαρη¹ περὶ τῆς διὰ τῆς Ἡπείρου καθόδου βορείου προελεύσεως ἀντικειμένων καὶ τὴν αὐτὴν ἀποψιν τοῦ N. Hammond², τὴν βασισθεῖσαν εἰς τὴν μελέτην τῶν φυσικῶν διόδων ἐμπορίου διὰ μέσου Βορείου καὶ Νοτίου Ἡπείρου καὶ τῶν εὐρημάτων τῆς Β. Ἡπείρου. Τὸ ὁροπέδιον τῶν Πεδινῶν ἔχει εὐκόλον ἀπὸ Βορρᾶ ἐπικοινωνίαν πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀφου, ὁδηγοῦσαν ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν Ἀδριατικὴν, ἀπὸ τὸν μυχὸν τῆς ὁποίας διὰ θαλάσσης ἦτο εὐκόλον νὰ προωθηθοῦν πρὸς Νότον τὰ προϊόντα τοῦ Βορρᾶ.

Ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν κτερισμάτων προκύπτει, ὅτι τὴν ἀσφαλεστέραν βάσιν διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν τάφων τοῦ Ἐλαφοτόπου προσφέρει ἡ καμπύλη μάχαιρα, δεδομένου ὅτι τὰ λοιπὰ χαλκᾶ κτερίσματα ἔχουν εὐρῆα χρονικὰ πλαίσια (16^{ος} - 9^{ος} αἰ.), μὴ ἐπιτρέποντα τὴν ἀκριβεστέραν τοποθέτησιν των ἐντὸς τῶν ὁρίων ἐνὸς αἰῶνος. Ὡστε ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μάχαιρας δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ὅτι οἱ κιβωτιόσχημοι τάφοι ἀνάγονται εἰς τὰ τέλη τοῦ 13^{ου} αἰ., εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ΥΕ ΙΙΓ περιόδου, ὄντες περίπου σύγχρονοι μὲ τοὺς κατὰ πολλὰ συγγενεῖς τοὺς τοῦ Καλμπακίου.

Ἐκτὸς τῶν τάφων, ἡ μικρὰ ἀνασκαφὴ τοῦ Ἐλαφοτόπου ἔδωσε καὶ ἄλλα ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα, χωρὶς ὅμως νὰ λύσῃ τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἔθεσε δι' αὐτῶν. Εἰς ἀγρὸν τοῦ Δημ. Λιόγκα ὑπερκείμενον κατὰ ὀλίγας δεκάδας μέτρων τῶν ἄλλων, ὅπου οἱ τάφοι, ὑπὸ σύγχρονον ἀναλημματικὸν τοῖχον εὐρέθη πλῆθος ὀστράκων μὲ πλαστικὴν διακόσμησιν ἐν μέσῳ κεκαυμένων ὀργανικῶν οὐσιῶν καὶ χωμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν παρετηρήθησαν ἴχνη ὀστῶν. Ὁ ἰδιοκτῆτης τοῦ ἀγροῦ ἔδωσε τὴν πληροφορίαν, ὅτι κατὰ τὴν ἀποχέρσασιν εὗρε πλῆθος ἀκεραίων ἀγγείων περιεχόντων τὰ μελανὰ χρώματα³ καὶ τὰ ὁποῖα ἀπέρριπτεν εἰς τὸ σημεῖον, ἀπ' ὅπου περισυνελέγησαν. Δὲν ἐνεθυμεῖτο τὴν ὑπαρξιν κιβωτιοσχημῶν τάφων. Ἐγένοντο ἀρκεταὶ τομαὶ εἰς τὸν ἐν λόγῳ ἀγρὸν, ἄνευ ὅμως ἀποτελέσματος. Τὰ χρώματα ἦσαν τελείως καθαρὰ καὶ θὰ πρέπει τὰ εὐρήματα τοῦ Δ. Λιόγκα νὰ ἦσαν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, πρᾶγμα πιθανὸν λόγῳ τῆς κλίσεως τοῦ ἐδάφους καὶ τῆς ἐκ τῶν βροχῶν διαβρώσεως. Οὕτω παραμένει ἀνοικτὸν τὸ θέμα τοῦ προορισμοῦ τῶν ἀγγείων. Πρόκειται διὰ τεφροδόχα καὶ διὰ τὸ ἔθιμον τῆς καύσεως νεκρῶν, τὸ ὁποῖον μέχρι τοῦδε δὲν διεπιστώθη εἰς τὴν προϊστορικὴν Ἡπειρον; Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης τῆς αὐτῆς τοποθεσίας θὰ λύσῃ ἴσως τὸ πρόβλημα.

Τὰ περισυλλεγένητα ὀστρακα ἀνήκουν κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς μετρίου μεγέθους χειροποίητα ἀνοικτὰ ἀγγεῖα, πιθοειδῆ καὶ μὲ γωνιώδη τμήσιν εἰς τὴν κοιλίαν (πίν. 26α). Μερικὰ ἀπὸ τὸ χεῖλος ἀγγείων μὲ πολὺ ἀνοικτὴν καμπύλην (πίν. 26β, κάτω) ἀνήκουν εἰς λίαν εὐρύστομα ἀγγεῖα. Ὁ πηλὸς εἶναι καστανὸς μὲ λείαν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν, περιέχει ὅμως τεμάχια λίθων καὶ τρίμματα κεράμων. Αἱ λαβαὶ εἶναι εἴτε ἡμικυκλικαὶ στρογγύλης τομῆς εἴτε ὀριζόντιοι τετράγωνοι ἢ καμπύλοι ἀποφύσεις (πίν. 26γ). Αὗται τοποθετοῦνται εἰς τὸ ὕψος τοῦ χείλους καὶ καθέτως ἢ λοξῶς ἐπὶ τῆς κοιλίας. Ὑπάρχουν καὶ ταινιωταὶ ἀνήκουσαι πιθανῶς εἰς κανθαροειδῆ ἀγγεῖα. Ἡ πλαστικὴ διακόσμη-

¹ ΑΕ 1956, ἔ. ἀ.

² HAMMOND, ἔ. ἀ. σ. 331.

³ Πράγματι, ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια τῶν ὀστρά-

κων καὶ μετὰ τὴν πλύσιν αὐτῶν διατηρεῖ μέλαιναν ὄψιν ἐκ τῶν ἰσχυρῶς ἐπικεκολλημένων ἀπηνθρακωμένων οὐσιῶν.

σις συνίσταται εἰς καθέτους, κατὰ τὸ πλεῖστον ὅμως ὀριζοντίους σειρὰς ἐμπιέστων κοιλοτήτων ἐπὶ ἐξεχούσης ζώνης, ὥστε νὰ σχηματίζεται εἶδος σχοινίου ἢ ἀλύσεως καὶ εἰς ἐπίθετα μικρὰ τεμάχια πηλοῦ τοῦ τύπου τῶν «κεφαλῶν ἤλων». Ὁ συνδυασμὸς τῶν δύο τρόπων εἶναι συνηθέστατος, ἀρχόμενος εἰς κάποιαν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ χεῖλους, ἂν καὶ δὲν λείπουν αἱ περιπτώσεις διακοσμήσεως ἀπ' εὐθείας κάτωθεν τοῦ χεῖλους.

Ἡ πλαστικὴ διακόσμησης, χαρακτηρίζουσα τὴν ὁμάδα II τῶν προϊστορικῶν ἀγγείων τῆς Ἡπείρου¹, ἀπαντᾷ ἐπὶ πύθων, μετρίου μεγέθους πυθοειδῶν ἀγγείων, ἐπὶ κανθάρων καὶ σπανιώτερον ἐπὶ μικροτέρων ἀγγείων, ὅπως π.χ. ἐπὶ ἐνὸς κυάθου ἐκ Κάτω Λαψίστης Ἰωαννίνων² (πίν. 25α). Εἰς τοὺς κυάθους τοῦ Ἐλαφοτόπου καὶ τοὺς κανθάρους τῆς Δωδώνης περιορίζεται εἰς πλαστικὰς μαστοειδεῖς ἀποφύσεις. Ἡ ὁμάς II ἔχει εἰσέτι κάπως ἀσαφὴ χρονικὰ ὅρια. Ὁ Καθηγητὴς Σ. Δάκαρης τὴν τοποθετεῖ εἰς τὴν προϊστορικὴν ἐποχὴν, ἀλλὰ μὲ ἐπιβίωσιν μέχρι καὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ὁ N. Hammond³ θεωρεῖ, ὅτι εἰσῆχθη ἐκ Μακεδονίας περὶ τὸ 1700 π. Χ., διότι μὲ τὴν περίοδον C τῆς Βαρδαρόφτσας παρουσιάζει τὴν μεγαλυτέραν συγγένειαν. Ἡ μὲ πλαστικὴν διακόσμησην κεραμεικὴ ἀποτελεῖ ἐν τούτοις κοινὴν γλῶσσαν τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης⁴, Ἀλβανίας⁵ καὶ ἀνατολικῆς Ἰταλίας⁶ καὶ εἶναι λίαν διαδεδομένη καὶ εἰς ἄλλας ἑλληνικὰς περιοχάς, ὅπως π.χ. εἰς Ἑπτάνησα⁷. Ἡ μεγαλυτέρα ὁμοιότης πρὸς τὴν Μακεδονίαν εἶναι φυσικὴ, λόγῳ τῆς ἀμέσου γειτνιάσεως, τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ἀναγκαστικῶς καὶ μετακίνησιν λαῶν ἀπὸ Μακεδονίας εἰς Ἡπειρον. Περισσότερον συγγενὴ εἶναι τὰ ἐκ Καλαβρίας παραδείγματα καὶ ἴσως νὰ πρόκειται μᾶλλον διὰ ἰδιαιτέραν ΒΔ. ὁμάδα πλαστικῆς κεραμεικῆς.

Τὸ πρὸς τὰ ἄνω χρονικὸν ὄριον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καθορισθῇ σαφῶς διὰ τὴν Ἡπειρον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μέχρι τοῦδε ἀνασκαφικῶν δεδομένων. Ὡς πρὸς τὸν terminus ante quem ἔχομεν νέα στοιχεῖα ἐκ τῶν τελευταίων ἀνασκαφῶν Μακεδονίας καὶ Ἡπείρου

¹ Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ ἐν ΠΑΕ 1951, σ. 178 καὶ 1952, σ. 368-9.

² Παρεδόθη τὸ 1968 ὑπὸ τοῦ δημοδιδασκάλου κ. Μ. Παπαχρήστου. Ἑλληντὴς τὴν λαβὴν ἢ ὁποία δὲν ὑπερυψοῦτο. Πηλὸς καὶ ἐπιφάνεια παρόμοια πρὸς τὰ τῶν κυάθων Ἐλαφοτόπου. Ἀντὶ πλαστικῶν ἀποφύσεων φέρει ἀνάγλυφον ἄλυσσον περὶ τὴν κοιλίαν.

³ N. HAMMOND, ἔ. ἀ. σ. 298-309. Ὁστρακα Βαρδαρόφτσας ἐν BSA 27, 1926, πίν. Χα.

⁴ Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς 2^{ας} χιλιετηρίδος διαδεδομένη εἰς τὰ νεκροταφεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Κωδωνοσχήμενων ἀγγείων (2000-1550 π. Χ.) καὶ κατόπιν τοῦ τῶν Τύμβων (1550-1250 π. Χ.), ἐν συνεχείᾳ δὲ τῶν Urnenfelder (1250/30-900). Πρβ. πίνακας ἀγγείων ἐν H. HUNDT, Katalog Straubing I: Die Funde der Glockenbecherkultur, II: Die Funde der Hügelgräberbronzezeit und der Urnenfelderzeit.

⁵ Studia Albanica 1, 1964, πίν. IV 17-19, ὑπονεολιθικὴ καὶ πρωίμου ἐποχῆς χαλκοῦ.

⁶ Ἐκ τῶν κάτωθι περιοχῶν Καλαβρίας καὶ Ἀπουλίας:

Leporano: Notizie degli Scavi 88, 1963, S. 8, τόμ. 17, σ. 326, εἰκ. 45.

Σατύριον Τάραντος: Not. d. Sc. 89, 1964, S. 8, τόμ. 18, σ. 192 εἰκ. 12, σ. 205 εἰκ. 21, σ. 206 εἰκ. 22. Τῆς ὑστέρας ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ καὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου.

Faenza di Basiago: Not. d. Sc. 86, 1961, S. 8, τόμ. 15, σ. 237, εἰκ. 9.

Torre Castellucia: πολυάριθμα ἀδημοσίευτα δείγματα εἰς τὸ Μουσεῖον Τάραντος.

Timmari: ἀδημοσίευτα εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Matera.

Potenza: J. LECCESE, Antiche Civiltà Rappresentate nel Museo Provinciale di Potenza, ἐν Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia, Bari, 9, 1964, πίν. V, VI, VIII (τὴν σχετικὴν ὑπόδειξιν ὀφείλω εἰς τὸν καθηγητὴν κ. F. Biancofiore).

⁷ Ἰθάκη: BSA 39, 1938-9, πίν. I.

Λευκάς: Ταφικοὶ ME πίθοι ἐκ Νυδρίου ἐν W. DOERPFELD, Alt Ithaka II, εἰκ. 68.—Χοιροσπηλιά, ἔ. ἀ. εἰκ. 84-5.

Κέρκυρα: ἐξ Ἀφιόνας, ἐν AM 59, 1934, σ. 169 εἰκ. 6.

πείθοντα, ότι ή κεραμεική αὐτή δὲν θὰ πρέπει νὰ κατέρχεται ἐντὸς τῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου, ἐξαιρέσει ἴσως τῶν μεγάλων πίθων. Ἦδη δὲν εὐρέθη εἰς τοὺς τύμβους τῆς Βεργίνας. Εἰς τὴν Δωδώνην τὰ μὲ πλαστικὴν διακόσμησιν ἀγγεῖα τοῦ προϊστορικοῦ κατωτάτου στρώματος ἐχρονολογήθησαν εἰς τὸν 13^{ον} αἰῶνα ἐπὶ τῇ βάσει εἰσηγμένων μυκηναϊκῶν ὀστράκων¹. Εἰς τοὺς παλαιότερους ἐξ ἄλλου πρωίμους γεωμετρικοὺς τάφους τοῦ νεκροταφείου τῆς Βίτσας² δὲν εὐρέθησαν ἀγγεῖα αὐτῆς τῆς κατηγορίας, ἀλλ' ὀστρακα διάσπαρτα ἐκτὸς τῶν τάφων συνυπάρχοντα μετὰ διχαλωτῶν λαβῶν, μὴ εὐρεθεισῶν ἐπίσης ἐπὶ τῶν πρωίμων γεωμετρικῶν ἀγγείων. Εἰς δύο πίθους ὅμως τοῦ γεωμετρικοῦ στρώματος τοῦ παρακειμένου συνοικισμοῦ ἡ διακόσμησις συνίσταται εἰς πλαστικὰς ταινίας τύπου ἀλύσεως³.

Ο ΤΑΦΟΣ ΜΑΖΑΡΑΚΙΟΥ ΖΙΤΣΗΣ

Ὁ τάφος οὗτος εἶναι τυχαῖον εὑρημα τοῦ κτηνοτρόφου Δημητρίου Ἀ. Καγιᾶ, κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1968. Κεῖται εἰς τὴν νοτίαν κλιτὸν τοῦ βραχώδους ὑψώματος «Παληοκουῖλες», ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Θυάμιδος (Καλαμᾶ), ἔναντι τῶν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης λόφων, ὅπου αἱ οἰκίαι τοῦ χωρίου Μαζαρακίου. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὑψώματος καὶ περὶ τὰ 200 μ. δυτικῶς τοῦ τάφου εἶχον εὐρεθῇ κατὰ τὰ ἔτη 1940-41 ἕτεροι δύο, οἱ ἐντόπιοι ὅμως δὲν ἐνθυμοῦνται τὴν ὑπαρξίν κτερισμάτων.

Αἱ ραгдаῖαι βροχαὶ ἐκείνων τῶν ἡμερῶν εἶχον παρασύρει τὰ ὀλίγα ὑπεράνω τῆς καλυπτηρίου πλακὸς χώματα, ὥστε ὁ τάφος ἐγένετο ἀντιληπτὸς ὑπὸ τοῦ βόσκοντος ἐκεῖ πλησίον τὸ ποίμνιόν του Δ. Καγιᾶ, ὁ ὁποῖος καὶ ἔσπευσε νὰ τὸν ἀνοίξῃ καὶ νὰ διαταράξῃ τὸ περιεχόμενόν του πρὶν εἰδοποίησιν τὸν Σταθμὸν Χωροφυλακῆς Ζίτσης. Κατὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ εὐρόντος, ὁ τάφος ἦτο ἐρμητικῶς κλεισμένος, ὥστε ἐντὸς αὐτοῦ νὰ διεισδύσουν μόνον 10 ἐκ. χώματος — τὰ ἴχνη ἦσαν πράγματι ὁρατὰ ἐπὶ τῶν ὀρθίων πλακῶν —, ἐφαίνοντο δὲ τὰ ὀστᾶ τριῶν νεκρῶν καὶ τὰ κτερίσματα εἰς τὴν θέσιν των. Τὰ κρανία καὶ τὸ πλεῖστον τῶν κτερισμάτων ἀπέκειντο εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ τάφου, ὁ ὁποῖος ἔχει κατεύθυνσιν Β. - Ν.

Κατὰ τὴν γενομένην αὐτοψίαν καὶ μικρὰν ἔρευναν διεπιστώθη, ὅτι εἶχεν ἀφαιρεθῇ τὸ ἥμισυ περίπου τῆς καλυπτηρίου πλακὸς τοῦ ἐπιμελῶς κατεσκευασμένου διὰ τεσσάρων ἀσβεστολιθικῶν πλακῶν (μήκους μακρῶν 2.20 μ.) κιβωτιοσχήμου τάφου (πίν. 27α). Τὸ δάπεδον ἦτο ἐπίσης ἐστρωμένον διὰ πλακῶν. Ἐσωτερικαὶ διαστάσεις: μῆκ. 1.75, πλ. 0.48, βάθος 0.80 μ. Τὸ πέριξ ἔδαφος εἶναι βραχώδες, ὅχι ὅμως συμπαγές· ἡ βόρειος στενὴ πλευρὰ τοῦ τάφου ἐνισχύετο ἐξωτερικῶς διὰ μικρᾶς καθέτου πλακός, ὅπως καὶ εἰς τὸν τάφον 1 Ἐλαφοτόπου. Πάντως εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν ἔλειπεν ἡ ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν χωμάτων πίεσις καὶ αἱ πλευρικαὶ πλάκες διετήρησαν τὴν κατακόρυφον θέσιν των, ὥστε ὁ τάφος νὰ ἔχῃ κανονικὸν ὀρθογώνιον σχῆμα.

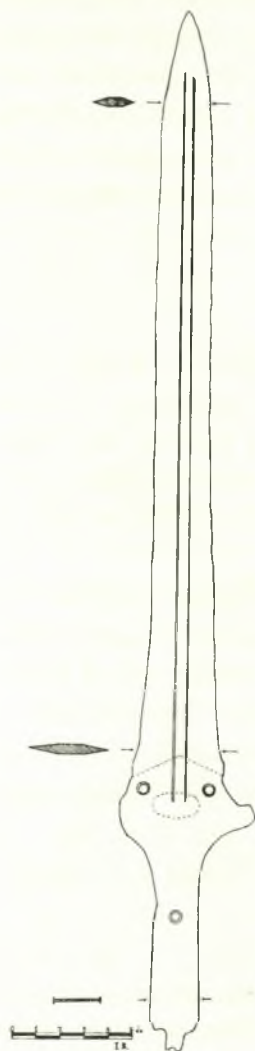
¹ Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, Ἔργον 1967, σ. 34-5.

² Βλ. ἐκθέσεις ἐν ΑΔ 21, 1966, Χρονικά σ. 289-290 καὶ ΑΔ 22, 1967, Χρονικά σ. 346-9. Περισσότεραι λεπτομέρειαι θὰ δοθῶσιν εἰς τὴν ὀριστικὴν δημοσίευσιν τοῦ σημαντικοῦ τούτου νεκροταφείου τῆς

Ἡπείρου.

³ Εἰς τοὺς τύμβους τῆς κοιλάδος Mati Ἀλβανίας, τῆς πρωίμου ἐποχῆς τοῦ σιδήρου, ἡ πλαστικὴ διακόσμησις τύπου ἀλύσεως ἀπαντᾷ ἐπίσης μόνον ἐπὶ μεγάλων ἀγγείων: Studia Albanica 1, 1964, σ. 103.

Τὸ σύνολον τῶν κτερισμάτων — ὅσα παρεδόθησαν καὶ ὅσα εὐρέθησαν κατὰ τὴν ἐκ τῶν ὑστέρων ἔρευναν τῶν ἀνεσκαμμένων χωμάτων — πρέπει νὰ κατανεμηθῇ εἰς τρεῖς νεκρούς, ἄνδρας καὶ γυναῖκας. Δυστυχῶς ὅμως καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν εἰκόνα τῆς θέσεώς των ὡς πρὸς τοὺς σκελετούς. Εἶναι δὲ τὰ ἑξῆς :

Εἰκ. 4. Χαλκοῦν ξίφος ἐκ τοῦ τάφου Μαζαρακίου.

1. Χαλκοῦν μυκηναϊκὸν βραχὺ ξίφος, μήκους 0.418 μ.¹ (πίν. 27β, ε καὶ σχέδ. εἰκ. 4). Ἀποκεκρουμένον μόνον κατὰ τὸ ἄκρον τῆς μιᾶς τῶν κεραίων τοῦ προφυλακτῆρος καὶ κατὰ τμήματα τοῦ χαμηλοῦ περιχειλώματος. Ἐλλείπει ἐπίσης ἡ ὑπὸ τοῦ περιχειλώματος καὶ διὰ τῶν ἥλων στερεομένη ἐπένδυσις τῆς λαβῆς, τῆς ὁποίας ἵχνος τοῦ σχήματος διακρίνεται εὐχερῶς (βλ. σχέδ. εἰκ. 4). Ὁξειδωσις ἀνοικτὴ πρασίνη, ἐπιφάνεια στίλβουσα, ὅπου δὲν ἔχει ἀποξεσθῇ ὑπὸ τοῦ εὐρόντος.

Ἡ λαβὴ φέρει τρεῖς ὁπές, διὰ τῶν ὁποίων διήρχοντο οἱ ἥλοι στερεώσεως τῆς ἐπενδύσεως καὶ ἀπολήγει εἰς γλωσσίδιον διὰ τὴν προσαρμογὴν τοῦ ἐπιμήλου. Τὸ ἄκρον τοῦ γλωσσιδίου εἶναι κοῖλον, ἐνῶ δύο ἡμικυκλικοὶ ὅμοιοι κόλποι σχηματίζονται ἐκατέρωθεν τῆς βάσεώς του. Τὸ ἐπὶ τῆς λαβῆς ἵχνος τῆς ἐπενδύσεως ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὸ ἐπὶ τοῦ ὁμοίου τύπου ξίφους ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ. 78 θαλαμοειδοῦς τάφου τῶν Μυκηνῶν², ἥτοι σχηματίζει γωνίαν κειμένην μεταξὺ τῶν παραλλήλων ζευγῶν ἐγχαράκτων γραμμῶν τῆς ράχεως, ἐνῶ μεταξὺ τῶν δύο κεραίων ὠοειδὲς ἵχνος μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξιν ὁμοίου σχήματος ἀκαλύπτου χώρου, ὥστε ἡ ὅλη ἐπένδυσις θὰ εἶχε περίπου τὴν μορφήν τῆς εἰς τὸν πίνακα 8 ἀρ. 6 τῆς ΑΕ 1897 εἰκονιζομένης. Ὡς πρὸς τὴν χρησιμοποιηθεῖσαν ὕλην, δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν μετὰ βεβαιότητος, ὅτι ἦτο ξύλον ἢ ὀστοῦν, διότι οὐδὲν ἵχνος ὑπελείφθη, πλὴν λεπτοτάτου φλοιοῦ καστανοῦ χρώματος, καταλοίπου ἴσως χρησιμοποιηθείσης κολλητικῆς οὐσίας.

Ἡ λεπίς καθ' ὅλον τὸ μήκος της εἶναι ἐνισχυμένη διὰ πεπλατυσμένης ράχεως, ὥστε ἡ ἐγκαρσία τομῆς της νὰ εἶναι ἀτρακτόσχημος : ἐπὶ τῆς ράχεως ταύτης διήκουν, ἐφ' ἑκατέρας τῶν ὀψεων, δύο παράλληλα ζεύγη ἐγχαράκτων γραμμῶν. Ἡ αὐτὴ ράχιν μετὰ τριῶν ζευγῶν ἐγχαράκτων γραμμῶν ἀπαντᾷ ἐπὶ τοῦ μυκηναϊκοῦ ἐγχειριδίου τοῦ τάφου Α Καλμπακίου³.

¹ Μήκος λεπίδος ἀπὸ τοῦ ζεύγους τῶν ὀπῶν μέχρι τῆς αἰχμῆς 0.31 μ., πλάτ. 0.039 μ., εἰς τὴν βάσιν, 0.022 μ., εἰς τὸ μέσον, ἐλάχιστα μειούμενον μέχρι τοῦ σημείου ὅπου ἀρχίζει ἡ ἰσχυρὰ μείωσις πρὸς σχηματισμὸν τῆς αἰχμῆς. Τομὴ λεπίδος ἀτρακτοειδῆς. Πάχ. 0.004 μ. Μῆκ. λαβῆς 0.107 μ. Σωζόμενον πλάτος εἰς τὸ ὕψος τῶν κεραίων 0.055 μ. Πλάτος

εἰς τὸ σημεῖον τῆς μοναχικῆς ὀπῆς 0.018 μ.· εἰς τὸ ἄκρον 0.021 μ. Πάχος ἐλάσματος 0.0015 μ. Βάθος περιχειλώματος 0.002 μ.

² Χρ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, Μῆτραι καὶ ξίφη ἐκ Μυκηνῶν, ΑΕ 1897, σ. 106-7, πίν. 8 (1).

³ ΑΕ 1956, σ. 115, εἰκ. 1.

Τὸ ἐξεταζόμενον ξίφος ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν μετὰ σταυροειδοῦς τύπου λαβῆς, διότι οἱ προφυλακτῆρές του ἐν εἶδει κεραίων προεκτείνονται ὀριζοντίως, ὥστε μετὰ τοῦ ὑπολοίπου ξίφους νὰ σχηματίζεται σταυρός¹. Ἡ κατηγορία αὕτη ἐμφανίζεται ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 15^{ου} αἰῶνος καὶ ἀπαντᾷ τόσον εἰς τοὺς λάκκους τῶν Μυκηνῶν, ὅσον καὶ εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς Κνωσοῦ. Κατὰ τὴν Ν. Sandars εἶναι κρητικῆς καταγωγῆς², ὅπως καὶ ὁ ἐμφανισθεὶς ὀλίγον πρωιμώτερον τύπος τοῦ κερατοσχήμου ξίφους, μετὰ τοῦ ὁποίου συνυπάρχει μέχρι τῶν μέσων τοῦ 14^{ου} αἰ. Μετὰ ταῦτα ὁ σταυροειδὴς τύπος χάνει τὴν ἰσχυρῶς ἐξέχουσαν μεσαίαν ράχιν τῆς ομάδος DI καὶ υἱοθετεῖ τὴν εἰς σχῆμα T ἀπόληξιν τῆς λαβῆς τῶν Συριακῶν καὶ τῶν Παλαιστινιακῶν ἐγχειριδίων ἀντὶ τοῦ γλωσσίδιου (ὁμάς DII), ἐνῶ παραλλήλως μειώνεται εἰς μῆκος (14^{ος} - 13^{ος} αἰ.). Τὸ ξίφος τοῦ Μαζαρακίου ἔχει στοιχεῖα τόσον ἀπὸ τὴν παλαιότεραν ὁμάδα DI, ὅσον καὶ ἀπὸ τὴν νεωτέραν DII. Τὰ συγγενέστερα πρὸς αὐτὸ παραδείγματα εἶναι ξίφος ἐκ τοῦ νεκροταφείου τῆς Ζαφὲρ - Παπούρας Κρήτης (AJA 1963, πίν. 24, ἀρ. 19, σ. 147), τῆς ομάδος DI καὶ YM IIIA1 περιόδου, μὲ τὸν αὐτὸν τύπον λαβῆς ἀποληγούσης εἰς γλωσσίδιον, ἀλλὰ μὲ κυρτὴν ράχιν καὶ μέγα μῆκος (0.655 μ.), καθὼς καὶ τὸ τοποθετούμενον εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΒ περίοδον ξίφος ἐξ Ἰαλυσσοῦ Ρόδου (AJA 1963, πίν. 24, ἀρ. 21, σ. 149, μῆκ. 0.52 μ.) τῆς ομάδος DII, ὅπου ἡ ἐπίπεδος ράχιν συνδυάζεται μὲ λαβὴν διαφέρονσαν μόνον κατὰ τὴν εἰς σχῆμα T ἀπόληξιν. Οὕτω διαπιστοῦται εἰς τὸ ξίφος Μαζαρακίου ἡ ἐπιβίωσις παλαιότερων στοιχείων, ὡς ἡ εἰς γλωσσίδιον ἀπόληξις τῆς λαβῆς, εἰς ἣν ἐποχὴν ἔχει ἐπινοηθῇ νέος τρόπος, ὁ εἰς σχῆμα T, διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ ἐπιμήλου. Τὸ ἐξεταζόμενον ξίφος πρέπει νὰ τεθῇ πλησιέστερον πρὸς τὸ ἐξ Ἰαλυσσοῦ, λόγῳ βραχύτητος καὶ ἀτρακτοσχήμου τομῆς τῆς λεπίδος. Ἡ τοποθέτησις αὕτη ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν σύγκρισιν πρὸς τὸ ὁμοίου τύπου — καθ' ὅσον σώζεται — ξίφος ἐκ τοῦ τάφου Α6 Λακκίθρας Κεφαλληνίας³, χρονολογούμενον ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Σπ. Μαρινάτου ἐκ τῶν συννευρεθέντων ἀντικειμένων εἰς τὰ ἔτη 1250 - 1150 π.Χ. Μὲ τὸ ξίφος τοῦ Μαζαρακίου ἔχει κοινὸν τὸ σχῆμα τῆς λεπίδος, τὰς ἐπ' αὐτῆς ἐγχαράξεις, τὰς ὀριζοντίους κεραίας τῆς λαβῆς καὶ τὸ μῆκος (0.41 μ. τὸ τῆς Λακκίθρας). Ὁ παραλληλισμὸς λοιπὸν τόσον πρὸς τὸ ἐγχειρίδιον Καλμπακίου, ὅσον καὶ πρὸς τὰ ξίφη Ἰαλυσσοῦ καὶ Λακκίθρας, ὁδηγεῖ εἰς τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου.

Ὡς πρὸς τὰ εὑρεθέντα μέχρι τοῦδε ἐν Ἡπείρῳ κρητομυκηναϊκὰ ξίφη, τὸ τοῦ Μαζαρακίου εἶναι μοναδικὸν εἰς τὸν τύπον του. Τὰ δύο παλαιότερα μεγάλου μήκους ἐκ τῆς τοποθεσίας Μεσογέφυρα Κονίτσης⁴, καθὼς καὶ ἕτερα δύο ἐκ Δωδώνης⁵ ἀνήκουν εἰς τὸν κερατόσχημον τύπον, ἐνῶ ἡ ὁμάς τῶν ἐξ βραχέων μυκηναϊκῶν ἐγχειριδίων ἐκ Δωδώνης,

¹ N. SANDARS, *The First Aegean Swords*, ἐν AJA 1961, σ. 17 - 29 καὶ *Later Aegean Bronze Swords*, ἐν AJA 1963, σ. 117 - 153.

² AJA 1963, σ. 123 - 30.

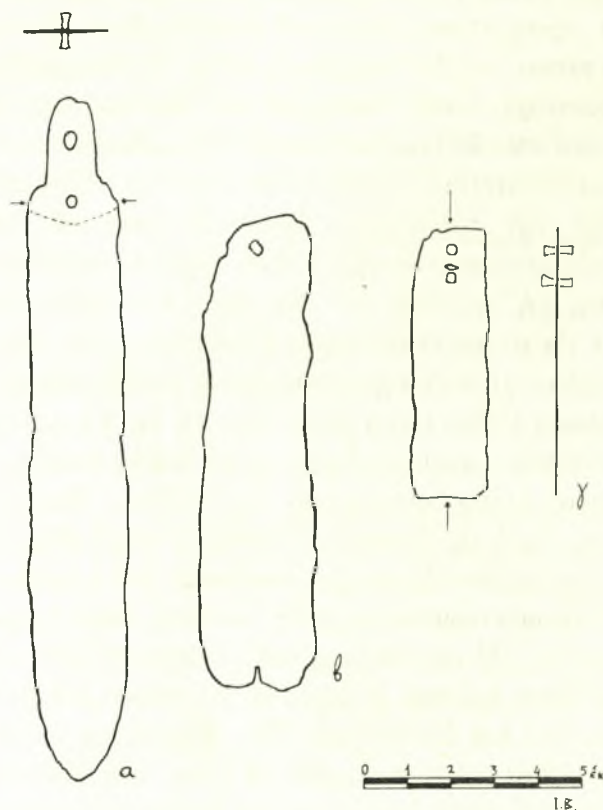
³ ΑΕ 1932, σ. 39 κέ., πίν. 16 Α. Ἡ κατὰ τὰς νεωτέρας ἐρεῦνας (V. DESBOROUGH, *The Last Mycenaean*, Oxford 1964, σ. 107) τοποθέτησις τῶν ἀγγείων τῆς Λακκίθρας ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΓ περίοδον (1230 - 1100) δὲν ἀλλάζει τὴν χρονολόγησιν τοῦ ξίφους ἐντὸς τοῦ 13^{ου} αἰῶνος, δεδομένου, ὅτι ἐν

χαλκοῦν ξίφος δύναται νὰ ἔχη μακρότερον χρόνον χρήσεως ἀπὸ τὰ πήλινα ἀγγεῖα.

⁴ ΑΕ 1956, σ. 131 - 4. N. HAMMOND, *Epirus*, σ. 318, 321 - 2, εἰκ. 19, πίν. XXIa, ὅπου θεωρεῖ τὸ Α ὡς σταυροειδοῦς τύπου· αἱ κεραφαὶ ὁμῶς εἶναι ἀποκεκρουμένοι καὶ φαίνεται καὶ αὐτὸ νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸν κερατόσχημον τύπον. Τὰ χρονολογεῖ εἰς τὰ ἔτη 1450 - 1350 π.Χ.

⁵ C. CARAPANOS, *Dodone et ses ruines*, Paris 1878, II, πίν. LVII 1 - 2.

Καστρίτης Ἰωαννίνων, Νεκρομαντείου (Ἐφύρας) Θεσπρωτίας, Παραμυθιάς καὶ Καλμπακίου (δύο), τοποθετούμενη εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΒ περίοδον — εἰς τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΑ ἴσως τὸ τῆς Παραμυθιάς —, ἀνήκουν εἰς τὸν τύπον τῶν μετὰ λαβῆς εἰς σχῆμα Τ'. Μὲ τὸ ἐκ Καλμπακίου εἶδομεν ὅτι ἔχει κοινὴν μόνον τὴν πεπλατυσμένην μεσαίαν ράχιν

Εἰκ. 5. Χαλκοῦν ἐγχειρίδιον καὶ μάχαιραι ἐκ τοῦ τάφου Μαζαρακίου.

καὶ τὰς ἐπὶ ταύτης ἐγχαράκτους γραμμάς. Ἐν τούτοις ὑπάρχει χρονολογικὴ σχέσις πρὸς αὐτά, ὥς ἐδείχθη.

Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι ὅλα τὰ μέχρι τοῦδε εὑρεθέντα βραχέα ξίφη ἢ ἐγχειρίδια τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου εἰς Ἡπειρὸν εἶναι μυκηναϊκοῦ καὶ οὐχὶ βορείου Naue II τύπου², πιθανῶς, διότι τὰ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀπαντῶντα εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα Naue II ξίφη εἰσήχθησαν διὰ θαλάσσης ἐκ τοῦ μυχοῦ τῆς Ἀδριατικῆς ἢ ἐκ τῆς Νοτίου Ἰταλίας προερχόμενα, ὥς ἤδη παρέ-
τήρησεν ὁ V. Desborough³.

2. Χαλκοῦν ἐγχειρίδιον μήκους 0.154 μ. (πίν. 27β, ζ' σχέδ. εἰκ. 5, α). Ἑλλιπὲς μόνον τὸν ἓνα ἐκ τῶν δύο ἡλίσκων τῆς λαβῆς. Ὁξείδωσις ἀνοικτὴ πρᾶσινη.

Ἡ λεπίς, σχεδὸν ἰσοπλατῆς, εἶναι καὶ ἰσοπαχὴς καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς. Ὅπισθεν ἀπολήγει εἰς γλῶσσαν μὲ δύο ὁπὰς διὰ τὴν συνήλωσιν τῆς ἐπενδύσεως τῆς λαβῆς, ἢ

ὁποία ἔχει ἀφήσει καμπύλον ἵχνος ἐπὶ τῆς πτέρνης. Τὸ μικρὸν μῆκος καὶ τὸ ἐλάχιστον πάχος (0.001 μ.) τῆς λεπίδος δὲν θὰ καθίσταν τὸ ἐγχειρίδιον τοῦτο ἐπιτήδειον φονικὸν ὄπλον καὶ θὰ προωρίζετο μᾶλλον διὰ τὴν προσωπικὴν χρῆσιν τοῦ ἰδιοκτῆτου του. Τυπολογικῶς ἀποτελεῖ συνέχειαν τῶν ΜΕ ἀμφιστόμων μαχαιριδίων μὲ εὐθύγραμμον πτέρναν, ὅπου 2 - 3 ὁπαὶ ἐχρησίμευον διὰ τὴν ἐφήλωσιν τῆς λαβῆς, ἐνῶ ἀπουσίαζεν ἀκόμη ἡ γλωσσοειδὴς ἀπόληξις. Τὸ περίγραμμα τῆς λεπίδος συγγενεῦει πολὺ πρὸς τὸ τῶν

λον νεώτερον τῶν ἐξεταζομένων (1250 - 1100 π. Χ. κατὰ HAMMOND).

3 V. DESBOROUGH, *The Last Mycenaeans*, σ. 70.

4 Ἄλλαι διαστάσεις: Πλάτος λεπίδος εἰς τὴν βάσιν 0.022 μ. πρὸς τὴν αἰχμὴν 0.023 μ. Πάχος λεπίδος 0.001 μ.

1 Τελευταία δημοσίευσιν ὑπὸ S. DAKARIS, *A Mycenaean IIIB Dagger from the Palaeolithic Site of Kastritsa in Epirus, Greece*, ἐν *Pr. Pr. Soc.* 33, 1967, σ. 30 - 36, πίν. I - II.

2 Τὸ νῦν ἀπολεσθὲν Naue II ξίφος, μήκους 0.59 μ., ἐκ Τσεραβίνας Ἰωαννίνων ἐν N. HAMMOND, *ἔ. ἀ.* σ. 319 καὶ 323 - 4, πίν. XXIC καὶ εἰκ. 19, ἦτο μᾶλ-

προαναφερθέντων ΥΕ ΙΙΒ μυκηναϊκῶν ἐγγχειριδίων ἐκ διαφόρων περιοχῶν τῆς Ἡπείρου. Λίαν συγγενὲς εἶναι καὶ τὸ κυπριακὸν ἐγγχειρίδιον ἐκ τοῦ τάφου 6 τοῦ Hala Sultan Tekke¹, μήκους 0.178 μ., χρονολογούμενον ἐκ συννευρεθέντος μυκηναϊκοῦ ἀγγείου εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΒ περίοδον. Ἀπὸ τὴν Κύπρον ἔχομεν ὁλόκληρον σειρὰν παρομοίων σαφῶς ΥΕ ΙΙΒ ἐγγχειριδίων καὶ ἡ ἐκεῖθεν προέλευσις δὲν ἀποκλείεται.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ἡ εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΒ περίοδον τοποθέτησις τοῦ ἐξεταζομένου ἐγγχειριδίου.

3. Ἀπότμημα χαλκοῦ μαχαίριδιον μήκους 0.062 μ. καὶ πλάτους 0.017 μ. (πίν. 27β, β σχέδ. εἰκ. 5, γ). Αἱ ἀκμαὶ εἶναι ἐφθαρμέναι. Εἰς τὸ ἐν ἄκρον φέρει κατὰ μῆκος τοῦ κεντρικοῦ ἄξονος δύο ἠλίσκους τετραγώνου τομῆς διὰ τὴν στερέωσιν τῆς λαβῆς. Καὶ ἐδῶ ἡ λεπίς εἶναι ἰσοπαχὴς, διὰ τοῦτο δὲ εἶναι πιθανώτερον, ὅτι τὸ μαχαίριδιον θὰ ἦτο ἀμφίστομον, παρόμοιον πρὸς τὸ προηγούμενον.

4. Ἀπότμημα χαλκῆς μαχαίρας μήκους 0.107 μ. καὶ πλάτους 0.027 μ. Πάχος λεπίδος 0.001 μ. (πίν. 27β, α σχέδ. εἰκ. 5, β). Αἱ ἀκμαὶ εἶναι ἀποκεκρουμέναι, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν ποῖον ἦτο τὸ σχῆμα τῆς λεπίδος. Ὅπωςδήποτε δὲν ὑπάρχει ἐνίσχυσις τῆς μιᾶς ράχως. Κατὰ τὸ ἐν ἄκρον στρογγύλη ὀπή.

5. Χαλκῇ αἰχμὴ δόρατος, μήκους 0.192 μ. Πλάτος λεπίδος 0.03 (πίν. 27β, στ' σχέδ. εἰκ. 6, α). Σῶζεται ἀκεραία. Ὁξείδωσις πρᾶσινη ἀνοικτή.

Περὶ τὸ 1 ἐκ. ἄνωθεν τοῦ κυκλοτεροῦς ἀνοίγματος τοῦ καυλοῦ διαμπερὲς ὀπὴ διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ δόρατος. Ἡ λεπίς ἔχει ἀτρακτοειδὲς σχῆμα καὶ κατὰ μῆκος τοῦ μεγάλου ἄξονός της ἐξαίρεται ἐλαφρῶς πεπλατυσμένη ράχιν². Εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου χυτή, ὡς καὶ αἱ ἐπόμεναι καὶ ὅλαι ἐν γένει αἱ μέχρι τοῦδε εὑρεθεῖσαι αἰχμαὶ ἐν Ἡπείρῳ. Ἐντὸς τοῦ καυλοῦ διατηρεῖται ἡ ὀξεῖα ἀπόληξις τοῦ ξυλίνου κοντοῦ.

6. Χαλκῇ φυλλόσχημος αἰχμὴ δόρατος (πίν. 27β, δ σχέδ. εἰκ. 6, β). Σωζόμενον μῆκος 0.174 μ. Μέγιστον πλάτος λεπίδος 0.031 μ. Τεθραυσμένη κατὰ τὸ ἄκρον τῆς λεπίδος καὶ τμήματα τῆς περιφερείας τοῦ καυλοῦ. Ὁξείδωσις ἀνοικτὴ πρᾶσινη.

Καὶ ἐδῶ ὑπάρχει, εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν μὲ τὴν προηγούμενην, ἡ διαμπερὲς ὀπὴ διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ δόρατος· ἐπὶ τῆς μιᾶς μάλιστα ὀψεως εἶναι φανερὰ τὰ ἔγχη τῆς μακρᾶς χρήσεως ἥλου διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ὁ καυλὸς συνεχίζεται ὡς μία ἐντόνως κυρτὴ ράχιν, μειουμένη βαθμηδόν, μέχρι τοῦ ἄκρου τῆς ἀτρακτοειδοῦς, φυλλοσχήμου, λεπίδος. Κατὰ τὴν γένεσιν ταύτης ὑπάρχει ἐγγάρακτος καμπυλόγραμμος διακόσμησις ἐκ τριῶν παραλλήλων κυματοειδῶν γραμμῶν (βλ. σχέδ. εἰκ. 6, β). Ἐγγάρακτος διακόσμησις ἀπαντᾷ ἐπὶ αἰχμῶν ἐκ τοῦ Ἡραίου τῆς Προσύμνης³, διαφοροῦ ὅμως πνεύματος: συνίσταται εἰς τρία παράλληλα ζεύγη γραμμῶν διήκοντα καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ καυλοῦ καὶ τῆς πεπλατυσμένης ράχως, ἐντελῶς ὁμοίου χαρακτῆρος πρὸς τὰ ἐπὶ τῆς λεπίδος τοῦ ξίφους Μαζαρακίου καὶ τῶν ΥΕ ΙΙΒ ἐγγχειριδίων. Σύγκρισις οὐσιαστικὴ δύναται νὰ γίνῃ μόνον πρὸς τὴν διακόσμησιν τῶν χαλκῶν αἰχμῶν τοῦ πολιτι-

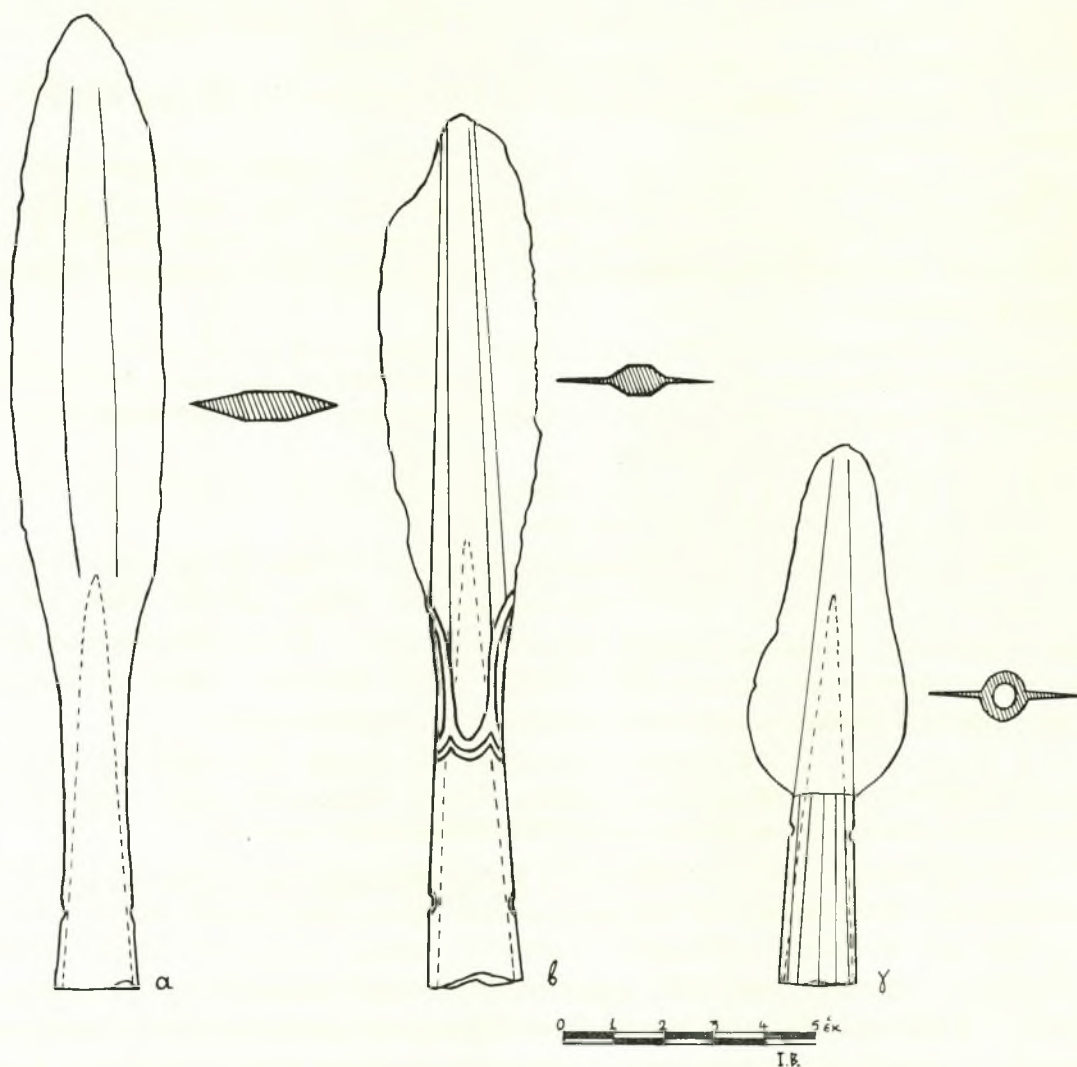
¹ H. N. CATLING, *Cypriot Bronzework in the Mycenaean World*, Oxford 1964, σ. 127, ἀρ. 5, πίν. 15D.

² Συγγενὴς ἡ ἐξ Ἐγκωμῆς Κύπρου εἰς Βρετ. Μουσ.

σεῖον, ἀρ. 1897/4 - 1/1941, μήκους 0.188 (CATLING, ἔ. ἀ. σ. 119, πίν. 13e), ἀχρονολόγητος.

³ C. BLEGEN, *Prosymna*, Cambridge 1937, σ. 339 κέ., εἰκ. 510, τῆς ΥΕ ΙΙΑ2 - ΙΙΒ περιόδου.

σμοῦ τῶν Urnenfelder τῆς Εὐρώπης¹, τῆς περιόδου Hallstatt A - B, εἰς τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἐνταχθῇ καὶ ἡ ἐξεταζομένη. Εἰς τὴν Ἑπειρον, ὅπου ἐν συγκρίσει πρὸς

Εἰκ. 6. Χαλκαῖ αἰχμαὶ ἐκ τοῦ τάφου Μαζαρακίου.

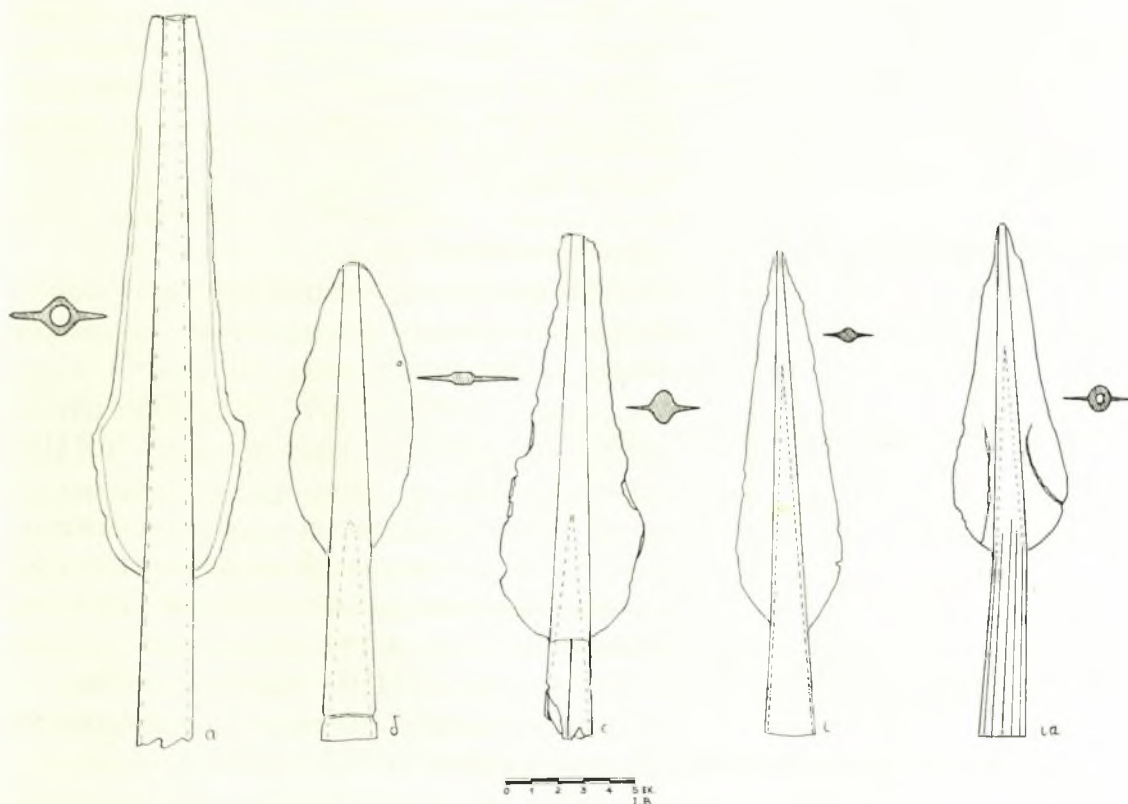
ἄλλας ἐλληνικὰς περιοχὰς ἔχει εὐρεθῇ μέγας ἀριθμὸς φυλλοσχήμων ἢ φλογοειδῶν

¹ FOLTINY, ἔ. ἀ. : ἡ ἐν πίνακι 50 ἀρ. 13, τῆς Hallstatt A περιόδου, φέρει λίαν συγγενῇ διακόσμησιν εἰς τὸ αὐτὸ περίπου σημεῖον. Κατὰ τὸν FOLTINY αἱ φυλλόσχημοι, ἀπιόσχημοι ἢ φλογοειδεῖς αἰχμαὶ (ὁ γενικὸς τύπος τῶν lanceolate) χαρακτηρίζουν τὴν περίοδον Hallstatt A — 1240 - 1100 π. Χ. — τοῦ λεκανοπεδίου τῶν Καρπαθίων. — F. HERRMANN, Die Funde

der Urnenfelderkultur in Hessen, πίν. 171, 8 καὶ 213, κ-λ-μ : φυλλόσχημοι αἰχμαὶ μὲ καυλὸν ἐξικνούμενον μέχρι τοῦ ἄκρου τῆς λεπίδος. Ἡ ἐγγράφατος διακόσμησις αὐτῶν συνίσταται εἰς ὀριζοντίους γραμμάς, τρίγωνα καὶ ἡμικυκλικὰς ἢ κυματοειδεῖς καμπύλας γραμμάς. Μᾶλλον τῆς Hallstatt B1 (10^{ος} αἰ.) περιόδου.

αἰχμῶν ¹, διὰ πρώτην φοράν εὑρίσκεται παράδειγμα μὲ ἐγγάρακτον διακόσμησιν.

Εἰκ. 7. Χαλκαῖ αἰχμαῖ εἰς Ἰωάννινα. α: Κονίτσης, δ: ὑπ' ἀριθ. 221 Μουσείου Ἰωαννίνων, ε: ἐκ Γαρδικίου (ἀρχαίας Πασσαρῶνος), ι: ἀγνώστου προελεύσεως, ια: ἐκ Πεστών - Σκλίβανης (;).

1 Δέκα πέντε συνολικῶς, συμπεριλαμβανομένης τῆς ἐν συνεχείᾳ ἐξεταζομένης. Εἰς τὸν πίνακα 28α παρουσιάζονται αἱ εἰς τὸ Μουσεῖον Ἰωαννίνων ἀποκείμεναι (πλὴν τῆς ια). Αὗται εἶναι:

α) Ἐκ Κονίτσης, μήκους 0.29 μ. Μέγ. πλ. 0.06 μ. (σχέδ. εἰκ. 7, α). Ἀγνώστοι αἱ συνθῆκαι εὐρέσεως.

β) Ἐκ τοῦ τάφου Α Καλμπακίου. Βλ. ΑΕ 1956, σ. 115, εἰκ. 1.

γ) Ἐκ Γρίμπιανης. Βλ. ΑΕ 1956, σ. 131, εἰκ. 5.

δ) Ἀγνώστου προελεύσεως, ἀρ. εὗρ. Μουσείου Ἰωαννίνων 221. Μῆκ. 0.187 μ. Πλάτ. 0.049 μ. (σχέδ. εἰκ. 7, δ).

ε) Ἐκ Γαρδικίου (ἀρχαίας Πασσαρῶνος). Ἀποκεκομμένη κατὰ τὰ δύο ἄκρα, μῆκ. 0.195 μ. Πλάτ. 0.055 μ. (σχέδ. εἰκ. 7, ε). Αὕτη ἢ ἡ προηγουμένη ταυτίζεται πιθανῶς πρὸς τὴν αἰχμὴν L τοῦ HAMMOND (Epirus, σ. 340 εἰκ. 23).

ζ') Ἐκ Δωδώνης, ἀρ. εὗρ. Μουσείου Ἰωαννίνων 704. Βλ. Σ. ΔΑΚΑΡΗΝ ἐν ΑΔ 20, 1965, Β' 2, σ. 350, σχέδ. 3, πίν. 415ε.

η) Ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Πάργας, ἔ. ἀ.

θ) Ἐκ τοῦ τάφου Μαζαρακίου, ἐν συνεχείᾳ ἐξεταζομένη (σχέδ. εἰκ. 6, γ).

ι) Ἐκ τοῦ τάφου Α Μαζαρακίου (σχέδ. εἰκ. 6, β).

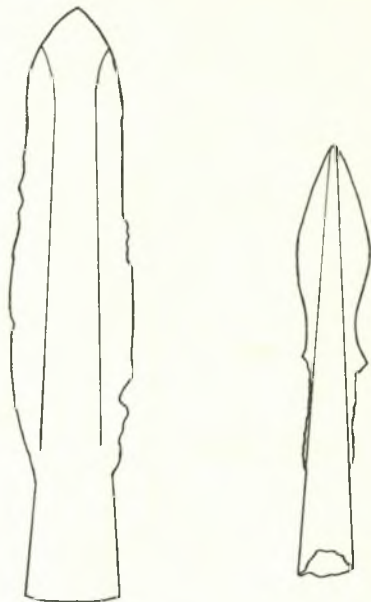
ια) Ἀγνώστου προελεύσεως, μῆκ. 0.188, πλ. 0.046 μ. (σχέδ. εἰκ. 7, ι).

ιβ) Εἰς τὰ γραφεῖα τῆς Ἑταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν, πιθανῶς προερχομένη ἐκ τῆς περιοχῆς Πεστών - Σκλίβανης Ἰωαννίνων. Μῆκ. 0.20 μ. Μέγ. πλάτ. 0.046 μ. Ὁ κανὼς δωδεκάεδρος (σχέδ. εἰκ. 7, ια).

Εἰς τὸν πίνακα 28 β. γ παρουσιάζονται ἔτεροι δύο αἰχμαῖ ἐξ Ἡπείρου:

ιβ) Ἐξ Ἀνθοχωρίου Μετσόβου, εἰς χεῖρας ιερῶς

7. Φλογοειδής αἰχμή δόρατος¹ (σχέδ. εἰκ. 6, γ πίν. 27β, γ). Μήκος 0.107 μ. Μέγιστον πλάτος λεπίδος 0.032 μ., μήκος αὐτῆς 0.071 μ. Διατηρεῖται ἀκεραία. Ὁξειδωσις κυανοπρασίνη.

Εἰκ. 8. ιβ: Χαλκῆ αἰχμή ἐξ Ἀνθοχωρίου Μεσόβου. ιγ: Ἐτέρα ἐξ Ἀγίας Κυριακῆς Πάργας.

Ἡ διαμπερὴς δπὴ ὑπάρχει παρὰ τὴν βάσιν τῆς λεπίδος. Ἐντὸς τοῦ ἐξικνουμένου μέχρι τῆς ἄκρας τῆς φλογοσχήμου λεπίδος καυλοῦ (κοίλου μέχρις ἀποστάσεως 0.074 μ. ἀπὸ τῆς βάσεώς του) διατηρεῖται ἡ αἰχμή τοῦ ξυλίνου στειλεοῦ, φέρουσα μάλιστα δπὴν εἰς τὸ ὕψος τῆς τοῦ καυλοῦ, ἑτέραν δὲ ὀλίγον ὑψηλότερον, πρῶφανῶς γενομένην κατὰ τὴν προσπάθειαν προσαρμογῆς τοῦ ξύλου εἰς τὸ χαλκοῦν περίβλημα. Ἡ ἑξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ καυλοῦ εἶναι δωδεκάεδρος².

Φλογοειδοῦς τύπου αἰχμή τῶν αὐτῶν περίπου διαστάσεων (ὕψους 0.105 μ.) καὶ μὲ δωδεκάεδρον ἐπίσης καυλὸν εὑρέθη καὶ εἰς τὸν θολωτὸν τάφον τῆς Πάργας, χρονολογούμενη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εὐρεθέντων μυκηναϊκῶν ὀστράκων εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΒ περίοδον³. Ὅμοιον σχῆμα ἔχει καὶ ἡ ἐκ τοῦ τάφου Α Μεταξάτων Κεφαλληνίας⁴ αἰχμή, τοποθετούμενη εἰς τὸ χρονικὸν διάστημα 1250-1150 π. Χ., ὥς καὶ ἡ ἀνευ ἀνασκαφικῶν δεδομένων ἐκ Γρίμπιανης Θεσπρωτίας (ἀνωτ. σ. 197, σημ. 1, πίν. 28α, γ). Εἰς τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΓ περιόδου τοποθετεῖ ὁ Ν. Hammond τὴν ἐκ τοῦ τάφου 17 τοῦ τύμβου τοῦ

Vodhinë Βορείου Ἡπείρου χαλκῆν φλογοειδῆ αἰχμήν⁵.

Ἐπειδὴ ὁ τύπος αὐτὸς τῆς αἰχμῆς καθὼς καὶ οἱ παρεμφερεῖς χαρακτηρίζουν τὴν περίοδον Hallstatt Α Εὐρώπης (1240/30 - 1100 π. Χ.), ἐπανειλημμένως ἔχει διατυπωθῇ

Γ. Γοργόλη, μήκ. 0.167 μ. Ἐκ κιβωτισσχήμου τάφου τῆς θέσεως Πύργος (βλ. καὶ σχέδ. εἰκ. 8, ιβ).

ιγ) Ἐξ Ἀγίας Κυριακῆς Πάργας, μήκ. 0.135 μ. Ἀπόκειται εἰς τὸ Γυμνάσιον Πάργας. Ἐντόνως φλογοειδοῦς σχήματος, ὡς ἡ τῆς Γρίμπιανης, εἶναι ἀποκεκρουμένη κατὰ τὰ δύο πτερυγία τῆς λεπίδος (βλ. καὶ σχέδ. εἰκ. 8, ιγ).

Εἰς τὰς ἀνωτέρω πρέπει νὰ προστεθοῦν ἔτεροι δύο:

ιδ) Ἡ ἐκ τοῦ κιβωτισσχήμου τάφου Παραμυθιάς εἰσαχθεῖσα εἰς τὸ Μουσεῖον Ἰωαννίνων μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς παρουσίης μελέτης. Βλ. ΑΔ 1965, ἔ. ἀ. πίν. 415δ.

ιε) Ἡ νῦν ἀπολεσθεῖσα ἐκ Λαχανοκάστρου Πωγωνίου (HAMMOND, Epirus, πίν. XXI, σ. 340). Ἀπέκειτο εἰς τὸ Γυμνάσιον Βήσσανης.

1 Ὁ Ν. HAMMOND, αὐτόθι σ. 339, ὑπενθυμίζει μίαν διάκρισιν τοῦ Α. EVANS ὡς πρὸς τὰς αἰχμὰς δοράτων καὶ ἀκοντίων καὶ ὑποστηρίζει, ὅτι αἱ μικροῦ μεγέθους αἰχμαί, ὡς ἡ ἐξεταζομένη, ἀνήκουν εἰς ἀκόντια. Ἀντιθέτως, ὁ Ν. CATLING (ἔ. ἀ. σ. 133,

εἰκ. 16), ὀνομάζει αἰχμὰς ἀκοντίων τελείως διαφορὸν τύπου μικροῦ ἐπίσης μήκους αἰχμὰς μὲ στειλεὸν ἀντὶ καυλοῦ καὶ ὑποστηρίζει, ὅτι δὲν ὑπάρχει εἰσέτι σαφὴς διάκρισις αἰχμῶν δοράτων καὶ ἀκοντίων. Τὸ αὐτὸ καὶ ὁ Α. SNODGRASS, Early Greek Armour and Weapons, Edinburgh 1964, σ. 115 - 6.

2 Πολύεδροι εἶναι καὶ οἱ καυλοὶ φυλλοσχήμων χαλκῶν αἰχμῶν ἐκ τῶν πρῶμων γεωμετρικῶν τάφων τοῦ Κεραμεικοῦ: JdI 1962, σ. 89 εἰκ. 7 (7) καὶ 90, εἰκ. 8 (16). Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο ἀπαντᾷ συχνὰ εἰς αἰχμὰς Ἰταλίας κατὰ τὸν SNODGRASS, ἔ. ἀ. σ. 108, σημ. 19.

3 Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ ἐν ΠΑΕ 1960, σ. 125 καὶ ΑΔ 1965, Β2, σ. 350 - 1, σχέδ. 3, πίν. 415ε.

4 ΑΕ 1933, σ. 92, εἰκ. 41. G. CHILDE, The Final Bronze Age in the Near East and in Temperate Europe, ἐν Pr. Pr. Soc. 1948, σ. 185.

5 Ἐ. α. σ. 350 - 1, εἰκ. 24, s. Ὁ ἀνασκαφεὺς FRANO PRENDI τοποθετεῖ ὅλα τὰ εὐρήματα εἰς τὸν 10^{ον} καὶ τὸν 9^{ον} αἰ. π. Χ. ἐν Buletin i Universitetit Shtetëror të Tiranës 1959, 2.

ἡ γνώμη περὶ βορείου προελεύσεως αὐτῶν¹, ἐνισχυομένη ἐν τινι μέτρῳ ἀπὸ τὴν γεωγραφικὴν κατανομήν ἐκτὸς² καὶ ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου. Πράγματι, εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ πλειονότης τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν αἰχμῶν ἔχει εὐρεθῇ εἰς τὴν ΒΔ. περιοχὴν, Ἑπτάνησα καὶ Ἡπειρον (βλ. ἀνωτ. σ. 197, σημ. 1).

Τὴν ἐξέλιξιν τοῦ σχήματος ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ παρακολουθήσωμεν. Φαίνεται πάντως, ὅτι εἰς τὸ α' ἡμισυ τοῦ 13^{ου} αἰῶνος, ὅπου τοποθετεῖται ἡ φυλλόσχημος αἰχμή τῆς Παραμυθιάς³, ὁ φλογοειδὴς τύπος δὲν ἔχει εἰσέτι ἐμφανισθῇ εἰς τὴν Ἡπειρον. Ὁ ἀπλούστερος φυλλόσχημος ἀπαντᾷ ἤδη εἰς τοὺς λακκοειδεῖς τάφους τοῦ περιβόλου Α' Μυκηνῶν⁴.

Τὰ πῆλινα κτερίσματα τοῦ τάφου παρουσιάζουν ἐπίσης πολὺ ἐνδιαφέρον, λόγῳ τῆς συνυπάρξεως εἰσηγμένων μυκηναϊκῶν καὶ ἐγχωρίων ἀγγείων :

8. Ψευδόστομος μυκηναϊκὸς ἀμφορίσκος (πίν. 29α.β). Ὑψ. 0.101 μ. Διάμ. κοιλίας 0.105 μ. Διάμ. βάσεως 0.038 μ. Ἑλλiptῆς τὸ στόμιον. Πηλὸς κίτρινος, λεπτός. Γάνωμα πορτοκαλόχρουν ἕως καστανόν.

Διακόσμησις : ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου δίσκου τοῦ ψευδοῦς στομίου κύκλος γανώματος περιβαλλόμενος ὑπὸ ὁμοκέντρου περιφερείας. Ἐπὶ τῶν ὤμων συστήματα ἕξ ὀκτὼ ἐναλλήλων γωνιῶν, δύο ἐκαστέρωθεν τοῦ στομίου καὶ τρία ἐπὶ τῆς ἐτέρας ὀψεως. Ἀπὸ τῆς κάτω προσφύσεως τῶν λαβῶν μέχρι τῆς βάσεως ἕξ εὐρεῖται ταινία γανώματος χωρίζουν τὴν κοιλίαν τοῦ ἀγγείου εἰς ζῶνας κοσμουμένας διὰ 2-4 λεπτῶν ὀριζοντίων γραμμῶν.

Τόσον τὸ σχῆμα⁵, ὅσον καὶ ἡ διακόσμησις τοῦ ἀγγείου μᾶς ὀδηγοῦν εἰς συγκρίσεις πρὸς παραδείγματα ΥΕ ΙΙΙ χρόνων ἐκ Μυκηνῶν⁶ καὶ ἀκριβέστερον τῶν ΥΕ ΙΙΒ χρόνων ἐξ Ἰαλυσοῦ Ρόδου⁷, Κεφαλοβρύσου Πύλου⁸, ὅπου ὑπάρχει ἀπόλυτος ταυτότης διακοσμῆσεως καὶ ἐκ Γυψάδων Κρήτης⁹. Τὰ ἐκ Μεταξάτων καὶ Λακκίδρας Κεφαλληνίας¹⁰ εἶναι συγγενῇ, ἀλλ' ὀλίγον νεώτερα τοῦ ἐξεταζομένου. Ἐπιτόπια ἀπο-

1 G. CHILDE, Pr. Pr. Soc. 1948, σ. 185. Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ ἐν ΑΕ 1956, σ. 131. Α. SNOODGRASS, ἔ. ἀ. σ. 119 : Δουνάβιος τύπος μὲ πολλὰ παραδείγματα ἐξ Οὐγγαρίας.

2 FOITINY, ἔ. ἀ. σ. 76-8. Πανομοιότυπος σχεδὸν εἶναι ἡ ἐκ Bezded Καρπαθίων αἰχμή, εἰκονιζομένη ἐν πίν. 50 (2) καὶ τοποθετουμένη εἰς τὴν περίοδον Hallstatt A.

3 ΑΔ 20, 1965, Β' 2, σ. 350. S. DAKARIS ἐν Pr. Pr. Soc. 1967, σ. 34-5.

4 G. KARO, Die Schachtgräber von Mykenai, 1930, πίν. XCVII, ἀρ. 448 : μικρὰ αἰχμή μὲ καυλὸν διήκοντα μέχρι τοῦ ἄκρου τῆς λεπίδος, ἐκ τοῦ τάφου VI.

5 ARNE FURUMARK, The Mycenaean Pottery, Stockholm 1941. Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τοποθετεῖται εἰς τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΙΑ2 (τέλη 14^{ου} αἰ.) πρὸς τὴν ΥΕ ΙΙΒ (1300-1230 π. Χ.), πρβ. σ. 39, εἰκ. 6, ἀρ. 173 καὶ 178, ἧτοι μεταξὺ τῶν σφαιρικῶν πεπλατυσμένων τῆς ΥΕ ΙΙΙΑ2 καὶ τῶν περισσότερον ἀνυψωμένων τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου. Τὸ κόσμημα τῶν ἐναλλήλων γωνιῶν ἀπαντᾷ εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΒ-Γ1 : σ. 383, εἰκ. 67, ἀρ. 68 (17).

6 A. WACE, Chamber Tombs at Mycenae, Oxford 1932, σ. 109, πίν. LI (ἀρ. 15) καὶ LII ἀρ. 10 ἐκ τῶν τάφων 529 καὶ 530. Ὑψ. 0.11-0.125 μ. Σφαιρικοῦ σχήματος μὲ ἐπίπεδον ψευδὲς στόμιον ἡ αὐτὴ ἀκριβῶς διακόσμησις. Εἰς σ. 170 τοὺς χρονολογεῖ εἰς τὸν 14^{ον}-13^{ον} αἰ.

7 V. DESBOROUGH, The Last Mycenaeans, πίν. 2α.

8 Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Ἀνασκαφαὶ ἐν Πύλῳ, ἐν ΠΑΕ 1964, σ. 84, πίν. 93ξ τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου. Ὀλίγον ραδιώτερος φέρει τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς διακόσμησιν.

9 S. HOOD, G. HUXLEY, N. SANDARS, A Minoan Cemetery on Upper Gypsades, ἐν BSA 53-4, 1958-9, σ. 251 ἀρ. XI, 2, εἰκ. 29, πίν. 57c. Ὑψ. 0.105 μ. Ἡ αὐτὴ διάταξις καὶ πνεῦμα διακοσμῆσεως ἐπὶ τῶν ὤμων ἀντὶ τῶν γωνιῶν φέρει ἐνάλληλα τόξα. Τοποθετεῖται εἰς τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς ΥΜ ΙΙΒ1 εἰς τὴν Β2 περίοδον, ἧτοι περὶ τὸ 1230 π. Χ. καὶ παραβάλλεται πρὸς τὸ σχῆμα 178 τοῦ FURUMARK.

10 ΑΕ 1932 πίν. 6-7 καὶ 1933 σ. 86, πίν. 1 καὶ 89, πίν. 2. Πρβ. ἰδίως τὸν ἐν ΑΕ 1933, πίν. 1, Α 8 ἐκ τοῦ Τάφου Α Μεταξάτων.

μιμήσεις, λόγω του σχήματος και της διακοσμήσεως, τοποθετούνται εις την πρόωμον ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδον και ἔξης¹. Εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδον τοποθετούνται καὶ οἱ ὑψηλότεροι ψευδόστομοι ἀμφορεῖς τοῦ νεκροταφείου τῆς Περαιτῆς².

Πρόκειται διὰ τὸν δεύτερον ψευδόστομον ἀμφορέα τῆς Ἡπείρου μετὰ τὸν ἐκ Καστρίτης Ἰωαννίνων τῆς ΥΕ ΙΙΒ-Γ1 περιόδου³, ὁ ὅποιος ὅμως εἶναι τοπικὸν ἔργον ἢ εἰσηγμένον ἐκ τῶν Ἰονίων νήσων. Εὐρέθη πάντως καὶ αὐτὸς ἐντὸς κιβωτισχίου μου τάφου.

9. Ἀρτόσχημον ἀλάβαστρον (πίν. 29γ, δ). Ὑψ. 0.065 μ. Διάμ. κοιλίας 0.101 μ. Διάμ. χειλέων 0.08 μ. Χειροποίητον. Πηλὸς καστανὸς περιέχων τρίμματα μελανῶν κεράμων καὶ λίθους. Ἐπιφάνεια κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπολεπισμένη· εἰς τὰ σωζόμενα τμήματα διατηρεῖ ἔχνη μηχανικῆς λειάνσεως καὶ διακοσμήσεως διὰ καστανερύθρου γανώματος. Ἐλαφρῶς ἀποκεκρουμένον κατὰ τμήματα τοῦ ὀριζοντίου χείλους, ἐπὶ τοῦ ὁποίου μόλις διακρίνονται ἐγκάρσια γραπτὰ γραμμίδια. Λοξῶς ἐπὶ τῆς κοιλίας φέρονται αἱ τρεῖς μικραὶ λαβαί· παρὰ τὴν μίαν ἐξ αὐτῶν σώζονται τμήματα ἑπτὰ ὁμορρόπων καμπύλων γραμμῶν, ἴσως ἐξ ἡμικυκλίων⁴.

Τὸ ἀγγεῖον φαίνεται νὰ εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐπιτυχῆς ἀπομίμησης μυκηναϊκοῦ προτύπου. Παρόμοια εὐρέθησαν εἰς τὸν τάφον Β Μεταξάτων Κεφαλληνίας⁵ καὶ εἰς Κεφαλόβρυσον Πύλου⁶. Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα πλησιάζει τὸ ὑπ' ἀρ. 85 τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου τοῦ Furumark (The Mycenaean Pottery, σ. 41, εἰκ. 11), ἡ δὲ διακόσμησις δι' ὁμοκέντρων ἡμικυκλίων ἀπαντᾷ ἀπὸ τῆς ΙΙ Β περιόδου (ἔ. ἀ. σ. 343, εἰκ. 57 ἀρ. 43, 17).

10. Ἀρτύτινα, ἔλλιπὴς τὴν λαβὴν (πίν. 30α, β). Ὑψ. 0.068 μ. Διάμ. χειλέων 0.108 μ. Χειροποίητον. Πηλὸς μελανότεφρος, περιέχων λίθους. Ἐπιφάνεια καστανὴ ἐκ τῆς ἐπιθέσεως λεπτοῦ ἐπιχρίσματος κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπολεπισμένου.

Ἐγχώριον ἔργον, ἀπομιμεῖται μυκηναϊκὸν σχῆμα⁷ καὶ συνδέεται στενῶς πρὸς τὰ ὁμοίου σχήματος ἐκ Λακκίδρας Κεφαλληνίας⁸. Ἡ χρονικὴ τοποθέτησις τῶν ἀγγείων τῆς Λακκίδρας εἶναι, ὥς καὶ διὰ τοὺς τάφους τῶν Μεταξάτων, εἰς τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου καὶ κυρίως εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΙΓ ἐποχὴν.

11. Μόνωτος κύαθος (πίν. 30α, α). Ὑψ. 0.06 - 0.073 μ. Διάμ. κοιλίας 0.083 μ. Ἀποκεκρουμένον κατὰ μικρὰ τμήματα τοῦ ἔξω νεύοντος χείλους. Ὁ πηλὸς εἶναι χονδροειδοῦς ὕφης, περιέχει τεμάχια μελανῶν καὶ ἀνοιχτοχρῶμων πυριτολίθων, ἔχει δὲ χρῶμα καστανὸν ἕως μέλαν. Πιθανὸν νὰ ὑπῆρχε καὶ ἐδῶ λεπτὸν ἐπίχρισμα. Χειροποίητον.

Ὁ κύαθος βαίνει ἐπὶ ἐπιπέδου βάσεως καὶ φέρει ἀμβλεῖαν ἀκμὴν κατὰ τὸ ὕψος τῆς κάτω προσφύσεως τῆς ὑπερυψωμένης ταινιοειδοῦς λαβῆς. Ἀνήκει εἰς τὴν ἐγχώριον

¹ DESBOROUGH, ἔ. ἀ. σ. 103 - 108.

² ΣΠ. ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ ἐν ΠΑΕ 1959, πίν. 9β. 1960, πίν. 5δ. 1961, πίν. 9β. 1963, πίν. 28.

³ Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ ἐν ΑΔ 19, 1964, Χρονικά, σ. 312-3, πίν. 351δ, καθὼς καὶ ἐν Pr. Pr. Soc. 1967, σ. 31, πίν. 1.

⁴ Ἡ αὐτὴ διακόσμησις ἀπαντᾷ ἐπὶ τοῦ ἐν τῇ σ. 199, σημ. 9 ἀναφερομένου ψευδοστόμου ἀμφορίσκου ἐκ Γυψάδων Κρήτης.

⁵ Ἰδιαιτέρως προσφέρεται πρὸς σύγκρισιν τὸ τῆς ταφῆς Β9, ἐν ΑΕ 1933, σ. 84, εἰκ. 30.

⁶ ΠΑΕ 1964, πίν. 93ε.

⁷ Πρβ. ΑΔ 20, 1965, Α', πίν. 18 - 19 ἐκ τοῦ Μυ-

κηναϊκοῦ τύμβου Σαμικοῦ τῆς ΥΕ Ι περιόδου (Ν. ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ, Μυκηναϊκὸς τύμβος Σαμικοῦ). ΠΑΕ 1955, πίν. 28β ἐξ Ἀλυκῆς Γλυφάδας τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου (Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Μυκηναϊκοὶ τάφοι Ἀλυκῆς Γλυφάδας). ΠΑΕ 1961, πίν. 10α ἐκ Περαιτῆς τῶν ἀρχῶν τῆς ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου (ΣΠ. ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ). Annaire 13 - 14, σ. 275, εἰκ. 20 ἐξ Ἰαλυσσοῦ Ρόδου.

⁸ ΑΕ 1932, πίν. 8 καὶ 13 καὶ ἰδίως τὰ ὑπ' ἀρ. 283 - 4 τοῦ τάφου Γ, τὰ ὅποια φαίνεται ὅτι εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ χονδροῦ πηλοῦ, ὥς τὸ τοῦ Μαζαρακίου. Περὶ τῆς κατανομῆς τοῦ σχήματος βλ. σ. 32 - 3.

κεραμεικὴν καὶ πλησιάζει τὸ σχῆμα τοῦ ὑπ' ἀρ. 6 Ἐλαφοτόπου (βλ. ἀνωτ. πίν. 25γ, α). Παρόμοιοι εἶναι οἱ χειροποίητοι κύαθοι τοῦ τάφου Γ Λακκίθρας¹.

12. Μόνοτος κύαθος (πίν. 30α, γ). Ὑψ. 0.06 μ. Διάμ. στομίον 0.074 μ. Διάμ. κοιλίας 0.088 μ. Ἀποκεκρουμένος κατὰ δύο τμήματα τῆς περιφερείας τοῦ χεῖλους. Πηλὸς μέλας, λεπτὸς, ἂν καὶ περιέχει τρίμματα λίθων. Ἐπιφάνεια στιλπνή, φέρουσα ἴχνη μηχανικῆς λειάνσεως. Χειροποίητον.

Τὸ σχῆμα διαφέρει ἀπὸ τὸ τῶν λοιπῶν χειροποιητῶν ἐγχωρίων ἀγγείων Ἐλαφοτόπου καὶ Μαζαρακίου, πλησιάζει δὲ ἀρκετὰ τὸν τύπον τοῦ μυκηναϊκοῦ λεβητοκυάθου. Τὸ εὐρὺ στόμιον φέρει ἔξω νεῦον χεῖλος. Περὶ τὴν βάσιν τοῦ πρὸς τὰ κάτω εὐρυνομένου λαίμου σειρὰ ἐμπιέστων στιγμῶν. Κάτωθεν ταύτης ἡ κοιλία σχηματίζει ἀποτόμως τὸ μεγαλύτερον πλάτος τῆς καὶ κατόπιν στενεύει πρὸς τὴν ἐπίπεδον βάσιν. Ἡ ταινιοειδὴς λαβὴ ἔχει ὠοειδὲς σχῆμα καὶ φέρεται λοξῶς ἐπὶ τοῦ ἀγγείου.

Ἀγγεῖα μὲ στικτὴν διακόσμησιν εὐρέθησαν καὶ εἰς τὸν τάφον Β Μεταξάτων², ὅπου ἐπίσης, καθὼς καὶ εἰς Λακκίθραν, μερικαὶ προχοῖσκαί³ ἐνθυμίζουν τὸν κύαθον τοῦ Μαζαρακίου. Συγγενὲς εἶναι καὶ τὸ σχῆμα κυάθου τῆς πρωίμου ἐποχῆς τοῦ σιδήρου ἀπὸ τὸν Ἅγιον Παντελεήμονα Μακεδονίας⁴. Ἡ ὁμοιότης ὅμως, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει πρὸς ὑπονεολιθικὸν κύαθον ἐκ Malik Ἀλβανίας⁵, ἐντάσσει ἴσως τὸν τύπον τοῦ κυάθου τούτου εἰς τὴν ὁμάδα τῶν «μινυείων» τῆς Ἀδριατικῆς κεραμεικῆς, τὰ ὁποῖα ἔχουν νεολιθικὰς ρίζας (βλ. ἀνωτ. σ. 184).

Τὰ ἀνωτέρω τρία ἀγγεῖα ἀναμφιβόλως ἐντάσσονται εἰς τὴν κατηγορίαν ΙΙΙ τῶν ἐγχωρίων καστανομελάνων, τὰ ὁποῖα ἀκολουθοῦν παραδόσεις τῆς πρωίμου καὶ τῆς μέσης ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ⁶, χωρὶς νὰ μένουν ἀνεπηρέαστα καὶ ἀπὸ τὰ ἐκ Νότου προερχόμενα νέα μυκηναϊκὰ σχήματα. Ἡ μετ' αὐτῶν εὗρεσις τοῦ ΥΕ ΙΙΒ ψευδοστόμου ἀμφορίσκου παρέχει μίαν ἀσφαλῆ βάσιν χρονολογήσεώς των εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον.

Τὴν ἐξέτασιν τῶν κτερισμάτων τοῦ τάφου τοῦ Μαζαρακίου κλείομεν μὲ τὰ ὀλίγα εὐρεθέντα κοσμήματα καὶ μικροαντικείμενα :

13. Ὅκτὼ ἀτρακτοειδεῖς καὶ ὀκτὼ σφαιρικαὶ ψῆφοι περιδεραίου ἐκ φαγεντιανῆς (πίν. 30β, στ'). Φέρουν ραβδώσεις καὶ παρόμοιαι εὐρέθησαν εἰς Μεταξάτα⁷.

14. Πέντε σφαιρικαὶ ψῆφοι ἐξ ὀρείας κρυστάλλου καὶ τρεῖς ἀμφικωνικαὶ χονδροειδοῦς ἐργασίας ἐξ ἡμιδιαφανοῦς χαλαζίου (πίν. 30β, η). Αἱ μεγαλύτεραι σφαιρικαὶ ἔχουν διάμετρον 0.022 μ. Δύο κρυστάλλιναι ψῆφοι εὐρέθησαν εἰς Καλμπάκι⁸, εὐάριθμοι δὲ εἰς Μεταξάτα καὶ Λακκίθραν Κεφαλληνίας.

15. Ἐπὶ πεπλατυσμέναι ψῆφοι ἐκ χαλκηδονίου λίθου

¹ ΑΕ 1932, πίν. 13, ἀρ. 266.

² ΑΕ 1933, σ. 88, εἰκ. 37.

³ ΑΕ 1933, σ. 84-5 εἰκ. 30-1 καὶ ΑΕ 1932, πίν. 12, ἀρ. 204 καὶ πίν. 13 ἀριστερά.

⁴ HEURTLEY, Prehistoric Macedonia, πίν. XXIIIa, f.

⁵ Studia Albanica 1, 1964, πίν. 119 καὶ BSA 62, 1967, πίν. 22 (9).

⁶ Πρβ. τὴν ὁμοιότητα τοῦ ὑπ' ἀρ. 11 κυάθου πρὸς κύαθον τῆς πρωίμου ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ ἐκ

Ντικιλί - Τὰς Μακεδονίας ἐν ΑΔ 17, 1961-2. Χρονικά, πίν. 290β.

⁷ ΑΕ 1933, σ. 91, πίν. 3. Ἀφθονοῦν κατὰ τὴν ὑστέραν ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ εἰς ὅλην τὴν περιοχὴν τοῦ Αἰγαίου. Βλ. σχετικῶς καὶ ἐν BSA 53-54, 1958-9, σ. 245, 1122. Περὶ κατασκευῆς ψήφων ἐκ φαγεντιανῆς εἰς τὰς Μυκήνας, βλ. Archaeologia Homerica C, Göttingen 1968 (E. BIELEFELD, Schmuck), σ. 24, ὑποσ. 158.

⁸ ΑΕ 1956, σ. 129, εἰκ. 2.

(πίν. 30β, η). Ἐχομεν ὁμοίαν ἐκ Καλμπακίου καὶ 31 ἐξ Ἐλαφοτόπου (βλ. ἀνωτ. σ. 188). Ἐξ ἡμιπολυτίμου λίθου ψῆφοι εὐρέθησαν καὶ εἰς τοὺς τάφους τῆς Κεφαλληνίας¹.

16. Τμῆμα πεπλατυσμένης κυκλοτεροῦς ψήφου ἐξ ἡλέκτρου καὶ τρίμματα ἄλλων (πίν. 30β, δ). Ἥλεκτρον εὐρέθη εἰς ὅλας τὰς ἀνωτέρω ἀναφερομένας περιοχάς. Περὶ τῆς χρονικῆς καὶ τῆς τοπικῆς διαδόσεως αὐτοῦ, καθὼς καὶ περὶ τῆς ὁρείας κρυστάλλου καὶ τῶν ἐκ χαλκηδονίου λίθου ψήφων, ἰδὲ παρατηρήσεις τοῦ Σ. Δάκαρη ἐν ΑΕ 1956, σ. 126-9.

17. Ἐπὶ τὰ πηλινὰ ἀμφικωνικά ψήφοι, ὕψ. 0.025-0.032 μ. (πίν. 30β, ζ'). Ὅμοια εὐρέθη εἰς Καλμπάκι² καὶ εἰς Ἐλαφοτόπον (βλ. ἀνωτ. σ. 183) καὶ πολλὰ παρόμοια εἰς τὴν θέσιν Οἰκόπεδα τῆς Πάλης Κεφαλληνίας³.

18. Χαλκᾶ κοσμήματα (πίν. 30β, α): τρεῖς δακτύλιοι ἐξ ἀνοικτοῦ λεπτοῦ ἐλάσματος καὶ τεμάχια δύο ἄλλων. Ὁ εἰς τῶν δακτυλίων ἀνήκει εἰς τὴν ὁμάδα γ τῶν μὲ γωνιώδη ἀκμὴν τοῦ Ἐλαφοτόπου⁴. Λεπτὴ χαλκῇ ταινία κυκλοτερῶς συνεστραμμένη, διάμ. 0.04 μ. Σύμπλεγμα δύο ἀνοικτῶν κρίκων ἐκ κυκλικῆς τομῆς σύρματος, ἴσως πρωτόγονος μορφὴ ἐνωτίου, διάμ. 0.016 μ. Τρία τεμάχια μικρῶν σπειροειδῶν δίσκων, ὁμοίων πρὸς τοὺς τοῦ Ἐλαφοτόπου (βλ. ἀνωτ. σ. 187).

Ἀξιοπαρατήρητον, ὅτι εἰς οὐδένα τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν κιβωτιοσχημῶν τάφων τῆς Ἠπείρου εὐρέθησαν περόναι ἢ πόρπαι. Ὡς πρὸς τὰς τελευταίας ὁ Milojčić συμφωνεῖ μὲ τὸν Merhart⁵, ὅτι δὲν ἔχομεν μέχρι τοῦδε ἀσφαλὲς τεκμήριον εἰσαγωγῆς τῆς πόρπης πρὸ τῶν ὑπομυκηναϊκῶν χρόνων, ἐνῶ ὁ Desborough⁶ τοποθετεῖ τὰς πρώτας πόρπας σχήματος τόξου βιολίου εἰς τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς ΥΕ ΙΙΒ εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΓ περίοδον, μεταξὺ δὲ τῶν πρωιμωτάτων καταλέγει τὴν ἐκ τοῦ τάφου Β Μεταξάτων Κεφαλληνίας⁷. Ὅπως δὲ πάντως οἱ κιβωτιόσχημοι τάφοι τῆς Ἠπείρου εἶναι παλαιότεροι τῆς ἐποχῆς ἐμφανίσεως τῶν πορπῶν.

19. Ἀκόνη πυραμιδοειδῆς ἐξ ὑπολεύκου ἀσβεστολίθου, ὕψους 0.08 μ. καὶ μεγίστου πλάτους 0.015 μ. (πίν. 30β, ε). Ἡ ὀπὴ τῆς κεφαλῆς ἔχει ἀνοιχτὴν ἐκ τῶν δύο ἀντιθετικῶν ὀψων συγχρόνως. Τετράπλευροι μικραὶ ἀκόναι, μὲ ὀπὴν ἐξαορτήσεως ὡς εἰς τὴν ἐξεταζομένην, εὐρέθησαν καὶ εἰς τοὺς τάφους Οἰκοπέδων καὶ Λακκίθρας Κεφαλληνίας⁸, ἐπιμήκεις δὲ εἰς Μακεδονίαν⁹.

20. Τμῆμα ἐκ τῆς ὀστρεῖνης ἐπενδύσεως λαβῆς χαλκοῦ ὄπλου, πρᾶσινον ἐκ τῆς ὀξειδώσεως (πίν. 30β, γ). Σῶζ. μήκος 0.038 μ. Πλάτος 0.07 μ. Εἰς ἐν σημεῖον διατηρεῖ τὸ ἐκ 0.006 μ. ἀρχικὸν πάχος. Σῶζει τὸ ἥμισυ κυκλικῆς ὀπῆς καὶ πλησίον ἕτερον λοξὸν τρῆμα. Εἰς οὐδὲν τῶν ἐξετασθέντων χαλκῶν ἐγχειριδίων ἢ μαχαιρῶν προσαρμόζεται.

21. Ἐπιπεδόκυρτον ὀστοῦν, διαμ. 0.021 μ., ἀνήκον πιθανῶς εἰς τινα τῶν σκελετῶν (πίν. 30β, β).

Ἡ μικρὰ ἔρευνα τῆς ἐξ 20-30 ἐκ. ἐπιχώσεως ἄνωθεν τοῦ βορειοτέρου τμήματος τοῦ τάφου ἀπέδωσε πληθὺς ἐγχαυρίων χειροποιήτων ὀστράκων (πίν. 30γ) ἐκ χονδροῦ πηλοῦ περιέχοντος τρίμματα λίθων, μὲ ἀδρὰν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν καὶ ὄχι λείαν, ὡς εἰς Ἐλαφοτόπον. Ἐπίσης τὸ ἄνω μέρος ποδὸς ΥΕ ΙΙΓ κύλικος, ὕψ. 0.036 μ. καὶ

¹ ΑΕ 1932 (Λακκίθρα), πίν. 17 κάτω. 1933 (Μεταξάτα), σ. 91, πίν. 3 ἄνω.

² ΑΕ 1956, σ. 116, εἰκ. 2. Εἰς σ. 128-9 περὶ τῆς τοπικῆς καὶ τῆς χρονικῆς διαδόσεως τῶν σφονδυλίων.

³ ΑΕ 1932, σ. 14, εἰκ. 15.

⁴ Βλ. ἀνωτέρω σ. 187.

⁵ V.L. MILOJČIĆ, Einige Mitteleuropäische Fremdlinge auf Kreta, ἐν JRGZM 2, 1955, σ. 168. G. MERHART ἐν Bonner Jahrbuch 147, 1942,

σ. 74 κέ.: εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους περὶ τὸ 1100 καὶ εἰς τὴν «ἀδριατικὴν» ζώνην περὶ τὸ 1125.

⁶ The Last Mycenaeans, σ. 54-8. Βλ. ἐπίσης Archaeologia Homerica, ἔ.ἀ. σ. 40-41.

⁷ ΑΕ 1933, σ. 92-3, εἰκ. 42.

⁸ ΑΕ 1932, πίν. 14-15.

⁹ HEURTELEY, ἔ.ἀ. εἰκ. 103, D-F (σ. 230). M. ANAPONIKOS, ἔ.ἀ. σ. 260, πίν. 106, Φβ.

διαμ. 0.02 μ., ἐκ κιτρίνου πηλοῦ εὐκόλως ἀποτριβομένου με ἔχνη ἀλαμποῦς καστανομέλανος γανώματος (πίν. 30γ, β). Ὑψίποδες κύλικες αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ ὑπομνηναῖκα καὶ πρωτογεωμετρικά, ἐντοπίου μάλιστα κατασκευῆς, εἶναι γνωστὰ ἐκ τῶν δύο πολλάκις μνημονευθεισῶν περιοχῶν τῆς Κεφαλληνίας¹, ἀπὸ τὰ Πελικᾶτα, τὸ Πόλι καὶ τὸν Ἀετὸν Ἰθάκης², ἐκ Καστρίτσας Ἰωαννίνων καὶ ἐκ Δωδώνης³, ὅπου ὁ πηλὸς εἶναι ἐρυθρὸς καὶ εὐθρυπτός. Τελευταίως εὐρέθησαν καὶ εἰς Θεσσαλίαν⁴.

Ἐκ τῶν ἄλλων ὄστρακων διακρίνομεν δύο με πλαστικὴν διακόσμησιν (πίν. 30γ, γ), δύο ἄλλα ἀνήκοντα εἰς καστανομέλανα κύαθον (πίν. 30γ, α) ὅμοιον πρὸς τοὺς ὑπ' ἀρ. 1 καὶ 5 Ἐλαφοτόπου, ταινιωτὴν λαβὴν κυάθου ἢ κανθάρου (πίν. 30γ, δ), ἡμικυκλικὰς λαβὰς στρογγύλης ἢ γωνιώδους τομῆς μεγάλων ἀγγείων, ἐκ τῶν ὁποίων ἔχομεν ἀρκετὰ ὄστρακα ἐκ χονδροῦ ἀκαθάρτου πηλοῦ, ἐπιμήκη ὀριζόντιον λαβὴν πιθοειδοῦς (πίν. 30γ, στ'), ὁμοίαν τῆς ὁποίας ἔχομεν ἐκ Δωδώνης⁵. Ἀξιοσημείωτος εἶναι εὐρεῖα λαβὴ ἐκκινούσα ἀπὸ τοῦ χεῖλους μεγάλου ἀνοικτοῦ ἀγγείου (πίν. 30γ, ε)· φέρει ὅπην εἰς τὸ μέσον, ἐτέραν δὲ εἰς τὸ ἀποκεκρουμένον ἄκρον τῆς, ὅπου πιθανῶς ἐχωρίζετο εἰς δύο.

Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ἡ ἀμαυρόχρωμος γεωμετρικὴ διακόσμησις ΒΔ. μακεδονικοῦ τύπου λείπει ἀπὸ τὰ ὄστρακα τόσο τοῦ Ἐλαφοτόπου, ὅσον καὶ τοῦ Μαζαρακίου. Προφανῶς εἰσῆχθη εἰς Ἡπειρον εἰς μεταγενεστέραν τοῦ 13^{ου} αἰῶνος ἐποχῇ.

Σ Υ Μ Π Ε Ρ Α Σ Μ Α Τ Α

Αἱ τρεῖς ὁμάδες κιβωτιόσχημων τάφων τοῦ Νομοῦ Ἰωαννίνων, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, δὲν ἀπέχουν χρονολογικῶς μεταξύ των. Ὀλίγον παλαιότερος φαίνεται νὰ εἶναι ὁ τάφος Μαζαρακίου, τοποθετούμενος εἰς τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου καὶ ὁπωσδήποτε πρὸ τῆς ΥΕ ΙΙΓ (πρὸ τοῦ 1230 π. Χ.) ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ψευδοστόμου ἀμφορίσκου καὶ τοῦ χαλκοῦ ξίφους, ἐνῶ οἱ τάφοι τοῦ Ἐλαφοτόπου πρέπει νὰ εἶναι σύγχρονοι πρὸς τοὺς τοῦ Καλμπακίου καὶ νὰ ἀνήκουν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ΥΕ ΙΙΓ περιόδου, ἐντὸς πάντως τοῦ 13^{ου} αἰῶνος.

Χρονολογούμενοι οὕτως εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 13^{ου} π. Χ. αἰῶνος, οἱ κιβωτιόσχημοι τάφοι μαρτυροῦν περίοδον εὐημερίας καὶ ἡσυχίας διὰ τὴν Ἡπειρον. Αἱ ἐμπορικαὶ ἐπικοινωνίαι με τὸν Νότον καὶ τὸν Βορρᾶν διεξάγονται ἐν εἰρήνῃ. Ἡ ἀμαυρόχρωμος ΒΔ. τύπου κεραμεικὴ καὶ οἱ θεωρούμενοι φορεῖς ταύτης δὲν ἔχουν ἔλθει ἐκ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. Τὰ προϊόντα τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ (ὄπλα, ἀγγεῖα, κοσμήματα) διεισδύουν εἰς

¹ Λακκίθρα: ΑΕ 1932, πίν. 6 καὶ 12. Μεταξάτα: ΑΕ 1933, σ. 82 εἰκ. 26 καὶ σ. 85 εἰκ. 32. Ὁ DESBOROUGH, ἔ. ἀ. σ. 106 καὶ πίν. 9β τὰς τοποθετεῖ εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΓ περίοδον.

² Ἀετός: BSA 33, 1932/3, σ. 38, εἰκ. 8 (W. HEURTELEY, Excavations in Ithaca, I).

Πελικᾶτα: BSA 35, 1934/5, σ. 32, εἰκ. 27 (114).

Ἐγχωρίου κατασκευῆς (W. HEURTELEY, Excavations in Ithaca, II).

Πόλι: BSA 39, 1938/9, σ. 13 - 4, πίν. 8 ἀρ. 59:

τέλους τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου. Ὁ αὐτὸς τύπος ποδός. (S. BENTON, Excavations in Ithaca III).

³ Καστρίτσα: ΠΑΕ 1951, σ. 182, εἰκ. 7.

Δωδώνη: Ἔργον 1967, σ. 36, εἰκ. 32.

⁴ Δ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ, Ὁ τύμβος τοῦ Ἐξαλόφου καὶ ἡ εἰσβολὴ τῶν Θεσσαλῶν, ἐν ΑΑΑ, Α', 1968, σ. 291, εἰκ. 1.

⁵ Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, Ἀνασκαφὴ Δωδώνης 1935, Ἡπειρωτικὰ Χρονικά 10, 1935, πίν. 5α (4).

τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἠπείρου¹ διὰ τῶν φυσικῶν διόδων τοῦ ἐμπορίου, μία δὲ τῶν κυριωτέρων ἀποδεικνύεται ἡ κοιλάς τοῦ ποταμοῦ Θυάμιδος. Ἀξιοπαρατήρητον εἶναι, ὅτι οἱ τάφοι Μαζαρακίου καὶ Καλμπακίου, κείμενοι εἰς τὴν πεδιάδα τὴν διαρροεμένην ὑπὸ τοῦ Θυάμιδος, παρουσιάζουν πολὺ μεγαλύτερον ποσοστὸν μυκηναϊκῆς προελεύσεως κτερισμάτων ἀπὸ τοὺς τοῦ Ἐλαφοτόπου, ὅπου ταῦτα περιορίζονται οὐσιαστικῶς εἰς τὸ ἐξ ἡμιπολυτίμων λίθων περιδέραιον καὶ τὸ πῆλινον σφονδύλιον, καθ' ὅσον μᾶς ἐπιτρέπει νὰ λέγωμεν ἢ μέχρι τοῦδε ἔρευνα. Ἀλλ' ἡ εὕρεσις τοῦ ΥΕ ΠΙΒ ἐγχειριδίου καὶ τοῦ ψευδοστόμου ἀμπορίσκου εἰς Καστρίτσαν Ἰωαννίνων εἶναι ἀρκετὰ στοιχεῖα διὰ νὰ δείξουν ὅτι ἡ Μυκηναϊκὴ διείσδυσις ὑπῆρξε βαθυτέρα ἀπὸ ὅσον ἐπιστεύετο πρὸ ὀλίγων ἐτῶν. Τὰ τελευταῖα εὐρήματα τοῦ ΥΕ ΠΙΓ τύμβου Ἐξαλόφου Θεσσαλίας, σχετιζόμενα ἀμέσως πρὸς τὰ τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῆς Ἠπείρου, ἔπεισαν, ὅτι αἱ δύσβατοι ὁροσειραὶ τῆς Πίνδου δὲν ἀπετέλεσαν φραγμὸν διὰ τὴν κίνησιν φορέων τοῦ αὐτοῦ βορειοδυτικοῦ ὑστερομυκηναϊκοῦ κλάδου πολιτισμοῦ πρὸς Ἀνατολάς. Εἰς τὰς ἀνωτέρω ἡπειρωτικὰς περιοχὰς εὐρέσεως στοιχείων Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ πρέπει νὰ προσθίσωμεν τὴν Παραμυθιανὴν μὲ τὸν λακκοειδῆ ΥΕ ΠΙΒ τάφον τῆς², τὴν Δωδώνην³, τὴν Πάργαν⁴, ὅπου ὁ μόνος ἐν Ἠπείρῳ θολωτὸς μυκηναϊκὸς τάφος, τὴν παρὰ τὸν Ἀχέροντα μυκηναϊκὴν ἀκρόπολιν τῆς Ἐφύρας⁵ καὶ τὴν Μεσογέφυραν τῆς Κονίτσης⁶, ἀπὸ ὅπου προέρχονται τὰ κρητομυκηναϊκὰ κερατόσχημα ξίφη, διὰ νὰ ἔχωμεν μίαν ἀπλὴν γενικὴν εἰκόνα τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἠπειρον (βλ. χάρτην εἰκ. 9). Τὸ γεγονὸς, ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν ἀνωτέρω στοιχείων τοποθετοῦνται εἰς τὴν ΥΕ ΠΙΒ περίοδον καὶ μερικὰ μάλιστα εἰς ἔτι παλαιότερους χρόνους, ὥς εἰς τὸν 14^{ον} αἰῶνα τὰ κερατόσχημα ξίφη Μεσογεφύρας καὶ εἰς τὸ β' ἡμῖς αὐτοῦ τὸ ἐγχειρίδιον τῆς Παραμυθιάς, ἥτοι εἰς ἐποχὴν παλαιότεραν τῆς τῶν νεκροταφείων Κεφαλληνίας, ὁδηγεῖ εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι δὲν πρόκειται διὰ τὴν διὰ τοῦ ἐμπορίου ἀκτινοβολίαν τῶν κέντρων τῶν Ἰονίων νήσων. Φυσικὰ τίποτε δὲν ἀποκλείει τὴν μελλοντικὴν εὕρεσιν εἰς Κεφαλληνίαν παλαιότερων ἐγκαταστάσεων, πιθανώτερον ὅμως φαίνεται, ὅτι θὰ πρέπει εἰς τὸ μέλλον νὰ ἀναζητήσωμεν τὴν πηγὴν τῶν μυκηναϊκῶν προϊόντων εἰς ἀποικίας ἢ ἐμπόρια μυκηναϊκὰ τῶν παραλίων τῆς Θεσπρωτίας. Ἦδη ὁ θολωτὸς τάφος τῆς Πάργας ὁδηγεῖ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως καὶ ἡ διὰ ξηρᾶς, διὰ τῆς πεδιάδος τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἐν συνεχείᾳ διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Λούρου ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία πρὸς τὰ μυκηναϊκὰ κέντρα τῆς νοτιωτέρας Ἑλλάδος, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ γεωγραφικὴ κατανομὴ τῶν εὐρεθέντων εἰς Ἠπειρον μυκηναϊκῶν ὅπλων ὁδηγεῖ πρὸς Δυσμᾶς, πρὸς τὰ παράλια. Ἡ Ὀμηρικὴ παράδοσις ἐνισχύει τὴν ἄποψιν περὶ ἐπικοινωνίας τῆς Ἠπείρου μὲ τὸν μυκηναϊκὸν κόσμον διὰ τῶν παραλίων⁷.

¹ Διὰ τὴν διείσδυσιν τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἠπειρον βλ. S. DAKARIS, ἔ. ἀ. σ. 31·2 καὶ ἐν ΑΔ 20, 1965, Β2, σ. 350. Ἐπίσης N. HAMMOND, *Epirus*, σ. 325 κέ.

² Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ ἐν ΑΔ 20, 1965, Β' 2, σ. 349-50.

³ Βλ. ἀνωτ. σ. 191, σημ. 1 καὶ 193, σημ. 5.

⁴ Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, Μυκηναϊκὸς θολωτὸς τάφος πλησίον τῆς Πάργας, ἐν ΠΑΕ 1960, σ. 123-127.

⁵ Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, Ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι εἰς τὴν ὁμηρικὴν Ἐφύραν καὶ τὸ Νεκρομαντεῖον τῆς Θεσπρωτίας, ἐν ΠΑΕ 1958, σ. 107-113.

⁶ Βλ. ἀνωτ. σ. 193, σημ. 4.

⁷ ΑΕ 1956, σ. 120-1. Οἱ Θεσπρωτοὶ ἦσαν φίλοι καὶ σύμμαχοι τοῦ Ὀδυσσεύς, ὁ ὁποῖος ἐπανειλημμένως ἐπεσκέφθη τὴν Ἠπειρον.

Εἰκ. 9. Χάρτης τοποθεσιῶν εὐρέσεως προϊστορικῶν ἀντικειμένων ἐν Ἡπείρῳ.

Αἱ διὰ τῆς ξηρᾶς, διὰ τῶν κοιλάδων τῶν μεγάλων ποταμῶν, ἐμπορικαὶ ὁδοὶ τῆς Ἡπείρου φαίνεται ὅτι ἐχρησίμευον εἰς τὴν διεξαγωγὴν ἐμπορίου μὲ τὴν κεντρικὴν καὶ

τὴν ΝΑ. Εὐρώπην¹. Ἀψευδεῖς μάρτυρες τὰ βορείου προελεύσεως κτερίσματα τῶν ἐξετασθέντων τάφων: τὸ ἤλεκτρον, αἱ δρεπανοειδεῖς μάχαιραι, τὰ μὲ σπείρας κοσμήματα, αἱ χαλκαῖ φυλλόσχημοι καὶ φλογοειδεῖς αἰχμαί. Ἡ ἀπαρίθμησις μάλιστα δέκα πέντε τοιούτου τύπου αἰχμῶν (βλ. ἀνωτ. σ. 197, σημ. 1) εἰς μόνον τὸν χῶρον τῆς νοτίου Ἡπείρου ἐνισχύει τὴν ἄποψιν περὶ βορείου καταγωγῆς τοῦ τύπου. Ἐντύπωσιν ὁπωσδήποτε προκαλεῖ ὁ μέγας ἀριθμὸς χαλκῶν ὅπλων μυκηναϊκῆς ἢ βορείου προελεύσεως εἰς τὴν Ἡπειρον, παρὰ τὴν περιορισμένην ἔκτασιν τῶν μέχρι τοῦδε ἐρευνῶν. Εἰς τὸν νοῦν ἔρχεται ὁ στίχος τοῦ ἔλεγείου τοῦ ἀναθήματος τοῦ Πύρρου εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἰτωνίδος Ἀθηνᾶς²: *αἰχμηταὶ καὶ νῦν καὶ πάρος Αἰακίδαί*.

Ἐγκατεστημένοι λοιπὸν ἐπὶ σημαντικῶν ἐμπορικῶν ὁδῶν οἱ Ἡπειρῶται τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου προθύμως ἐδέχοντο τὰς ἐπιδράσεις τῶν μυκηναϊκῶν καὶ τῶν βορείων πολιτιστικῶν ρευμάτων. Ὡς ἴδια ἐγγώρια στοιχεῖα πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμεν τοὺς χειροποιήτους κυάθους τῶν τάφων. Ἀσφαλῶς ὁ ρόλος των εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν διαπιστωμένην ἐμπορικὴν κίνησιν δὲν θὰ ἦτο ἀπλῶς παθητικός. Τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν των δεικνύουν αἱ ἀπομιμήσεις τῶν μυκηναϊκῶν ἀγγείων. Ὡς πρὸς τὸν ρόλον τὸν ὁποῖον διεδραμάτισαν οἱ ἴδιοι εἰς ἓν ἄλλο σπουδαιότατον πρόβλημα, τὸ τῆς πρὸς Νότον μετακινήσεως βορείων καὶ βορειοδυτικῶν φύλων περὶ τὸ 1200 π. Χ., τίποτε ἀκόμη δὲν εἶναι ἀπολύτως βέβαιον. Οἱ χειροποίητοι ἀλλ' ἐξελιγμένης τεχνικῆς κύαθοι τῆς Ἡπείρου δὲν εὐρέθησαν ἀκόμη εἰς τὴν Νότιον Ἑλλάδα, ἐνῶ ἡ ἰσχὺς τοῦ τύπου τοῦ κιβωτιστήμου τάφου ὡς ἀποδεικτικοῦ στοιχείου μετακινήσεως ἔθνων ἀπὸ τὴν Ἡπειρον πρὸς Νότον³ ἔχει ἤδη ἀμφισβητηθῇ⁴. Τὸ μόνον θετικὸν στοιχεῖον εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος ἢ διὰ τοῦ εὐρήματος τοῦ Ἐξαλόφου⁵ ἐπιβεβαίωσις τῆς πρὸς Θεσσαλίαν μετακινήσεως τῶν Θεσπρωτῶν Θεσσαλῶν.

Εἰς τὸ πρόσφατον περὶ Ἡπείρου ἔργον τοῦ ὁ Καθηγητῆς Ν. Hammond⁶ ὑποθέτει, ὅτι οἱ νεκροὶ τῶν κιβωτιστήμων τάφων τῆς Ἡπείρου πρέπει νὰ ταυτίζονται ἐθνολογικῶς εἴτε πρὸς τοὺς ἀπὸ τῶν ΜΕ χρόνων κατοίκους τῆς Ἡπείρου, εἴτε πρὸς τοὺς ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν ἐλθόντας φορεῖς τῆς ἀμαυροχρώμου κεραμικῆς κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΑ καὶ Β περίοδον. Τὸ πρῶτον σκέλος τῆς ὑποθέσεως φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως καὶ τὸ πιθανώτερον, δεδομένου ὅτι ἡ ἀμαυρόχρωμος κεραμικὴ, ὡς εἶδομεν, πρέπει

¹ Βλ. σχετικῶς εἰς ΑΕ 1956, σ. 148. Ἐπίσης Ν. HAMMOND, ἔ. ἀ. σ. 325-28 διὰ τὸ ἐμπόριον μυκηναϊκῶν καὶ βορείων ὅπλων μέσῳ τῆς ΒΔ. Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἡπείρου· εἰς σ. 331 διὰ τὸ ἐμπόριον ἤλεκτρον διὰ τῆς Ἡπείρου. Ὁ H. MÜLLER-KARPE, Zur spätbronzezeitlichen Bewaffnung in Mitteleuropa und Griechenland, Germania 40, 1962, σ. 284, ὁμιλεῖ περὶ μακροχρονίων ἐπαφῶν μεταξὺ τῆς ὑστερομυκηναϊκῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διαπιστωμένων κοινῶν στοιχείων εἰς τὸν ὄπλισμόν.

² ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ Πύρρος, XXVI, 5-10 (ἐκδ. Teubner).

³ V. DESBOROUGH, The Last Mycenaeans, σ. 37-40. Κατωτέρω, εἰς τὴν σ. 70, δὲν ἀποκλείει οὐ-

τος τὴν πιθανότητα ἀναβιώσεως παλαιοῦ ἐθίμου ΜΕ χρόνων ἢ τὴν ἐρμηνείαν τῆς ἐμφανίσεως τῶν κιβωτιστήμων τάφων ὡς τελειοποιήσιν τῶν λακκοειδῶν.

⁴ C. G. STYRRENIUS, Submycenaean Studies, Lund 1967, σ. 161-2, ὅπου ὑποστηρίζει τὴν συνεχῆ ἀπὸ τῶν ΜΕ χρόνων, ἔστω καὶ περιορισμένην, χρῆσιν τῶν κιβωτιστήμων τάφων. Ν. HAMMOND, ἔ. ἀ. σ. 362: οἱ κιβωτιστήμοι τάφοι ἐνδεικτικὸν τετραγμένων χρόνων· τρόπος ταφῆς προσφύγων στερουμένων ἰδιοκτητοῦ γῆς. Πολλαπλοὶ οἱ λόγοι χρήσεως τῶν κιβωτιστήμων τάφων, ὥστε δὲν δύναται νὰ γίνῃ εὐλογος συσχετισμὸς μεταξὺ κιβωτιστήμων τάφων Ἡπείρου καὶ νοτιωτέρας Ἑλλάδος.

⁵ AAA, A', 1968, σ. 294.

⁶ Ἐ. ἀ. σ. 353.

νά διεδόθη εἰς τὴν Ἡπειρον εἰς χρόνους μεταγενεστέρους τοῦ 13^{ου} π. Χ. αἰῶνος (βλ. ἄνωτ. σ. 203). Ἐξ ἄλλου, οἱ μέχρι τοῦδε γνωστοὶ κιβωτιόσχημοι τάφοι τῆς Μακεδονίας δὲν εἶναι παλαιότεροι τῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου¹. Ἡ εὕρεσις τῆς πλαστικῆς κεραμικῆς (κατηγορίας ΙΙ) καὶ εἰς τὰς τρεῖς ἐξετασθείσας περιοχὰς εἰς τὸ ἄμεσον περιβάλλον τῶν τάφων δεικνύει, ὅτι οἱ νεκροὶ τῶν συνεχίζον παλαιὰν παράδοσιν, ἡ ὁποία δὲν σχετίζεται ἀναγκαστικῶς μὲ προέλευσιν τῶν φορέων ταύτης ἐκ τῆς Μεσοελλαδικῆς Μακεδονίας, ἐφ' ὅσον ἡ πλαστικὴ κεραμικὴ εἶναι διαδεδομένη εἰς πολλὰς περιοχὰς τῆς Εὐρώπης. Ἡ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀνασκαφῆ ἐγκαταστάσεων τῆς Μέσης καὶ τῆς Νεωτέρας Παλαιολιθικῆς περιόδου εἰς Κοκκινόπουλον καὶ Ἀσπρογάλικον νομοῦ Πρεβέζης² καὶ εἰς Καστρίτσαν Ἰωαννίνων³, καθὼς καὶ ἡ εὕρεσις νεολιθικοῦ σπηλαίου πλησίον τοῦ παλαιολιθικοῦ τῆς Καστρίτσης⁴ μὲ κεραμικὴν σχετιζομένην πρὸς τὴν τῆς Μακεδονίας, πλὴν τούτου δὲ τυχαῖα νεολιθικὰ εὗρηματα ἐκ διαφόρων περιοχῶν τῆς Ἡπείρου⁵, τελευταίως μάλιστα ἐξ Ἐλάφου Λάγκας Σουλίου, πείθουν, ὅτι ἡ Ἡπειρος εἶχε μονίμους κατοίκους ἀπὸ τῶν παλαιολιθικῶν χρόνων. Εἰς γενικὰς γραμμὰς διαπιστοῦται οὕτω συνέχεια τοῦ πολιτισμοῦ, καθὼς καὶ ἄμεσος ἐπικοινωνία μὲ τὴν Μακεδονίαν κατὰ τοὺς νεολιθικοὺς χρόνους καὶ ἐξῆς. Ἐὰν ὑπῆρξαν χάσματα εἰς αὐτὴν τὴν συνέχειαν καὶ εἰσβολαὶ ἔξωθεν, δὲν δυνάμεθα εἰσέτι νὰ τὸ ἀποδείξωμεν.

Ὅπως δὴποτε τὰ μέχρι τοῦδε ἐξ Ἡπείρου δεδομένα εἶναι λίαν περιορισμένα διὰ νὰ ἐπιτρέψουν τὴν συναγωγὴν βεβαίων συμπερασμάτων. Ἰδιαίτερος αἰσθητὸν εἶναι τὸ πρὸ καὶ ἰδίως τὸ μετὰ τὴν ΥΕ ΙΙΒ περίοδον κενὸν τῆς ὑστέρας ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ, τὸ ὁποῖον, ἂς ἐλπίζωμεν, δὲν θὰ ἀργήσουν νὰ καλύψουν νεώτερα εὗρηματα.

ΙΟΥΛΙΑ Π. ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΥ

¹ Τελευταίως ἐξ Αἰάνης Κοζάνης, ΑΓΓ. ΑΝΔΡΕΙΩ-ΜΕΝΟΥ, Προϊστορικὸν νεκροταφεῖον ἐν Αἰανῇ Κοζάνης, ἐν ΑΑΑ, Α', 1968, σ. 244-5.

² Κοκκινόπουλο: Ε. HIGGS κ. ἄ.: The Climate, Environment and Industries of Stone Age Greece, Part I, ἐν Pr. Pr. Soc. 30, 1964, σ. 213-235. Ε. HIGGS, ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 364.

³ Ἀσπρογάλικο: Ε. HIGGS, ΑΔ 20, 1965, Χρονικά, σ. 368-74. 21, 1966, Χρονικά, σ. 292-4. 22, 1967, Χρονικά, σ. 350 καὶ Pr. Pr. Soc. 32, 1966, σ. 10-21.

³ Καστρίτσα: Ε. HIGGS κ. ἄ., Pr. Pr. Soc. 33, 1967, σ. 19-26 καὶ ΑΔ 22, 1967, Χρονικά, σ. 350.

⁴ ΑΔ 23, 1968, Β' 2, 291-2 καὶ σ. 297, σχεδ. 1, τὸ ὁποῖον ἐκ παραδρομῆς ἐνεσωματώθη εἰς τὴν ἐκθεσιν τοῦ Καθηγητοῦ κ. Higgs.

⁵ Σπήλαιον Σίδερης: ΑΔ 17, 1961/2, Χρονικά, σ. 195, πίν. 225α.

Καστρίτσα: νεολιθικὰ ὄστρακα ἐν ΠΑΕ 1951, σ. 173 κέ. καὶ 1952, σ. 362 κέ.— Νεολιθικὴ ἀξίνη ἐν ΑΔ 20, 1965, Χρονικά σ. 348, πίν. 415γ.

α. Ὁ τάφος 1 Ἐλαφοτόπου Ζαγορίου ἐκ Δυσμῶν.

β. Τάφος 1 Ἐλαφοτόπου: ἡ ἀνατολική στενὴ πλευρὰ μετὰ τῶν πηλίνων κινάθων.

α. Χαλκά κοσμήματα ἐκ τῶν τάφων
1 καὶ 3 Ἐλαφοτόπου.

β. Λιάφορα κοσμήματα ἐκ τοῦ τάφου 1
Ἐλαφοτόπου.

γ. Χαλκὴ δρεπανοειδὴς μάχαιρα ἐκ τοῦ τάφου 1 Ἐλαφοτόπου.

δ. Αἱ δύο δρεπανοειδεῖς μάχαιραι Ἐλαφοτόπου (ἄνω) καὶ Καλμπακίου (κάτω).

α. Κύαθος ἐκ Λαψίστης Ἰωαννίνων.

β. Κύαθοι ἐκ τοῦ τάφου 1 Ἐλαφοτόπου.

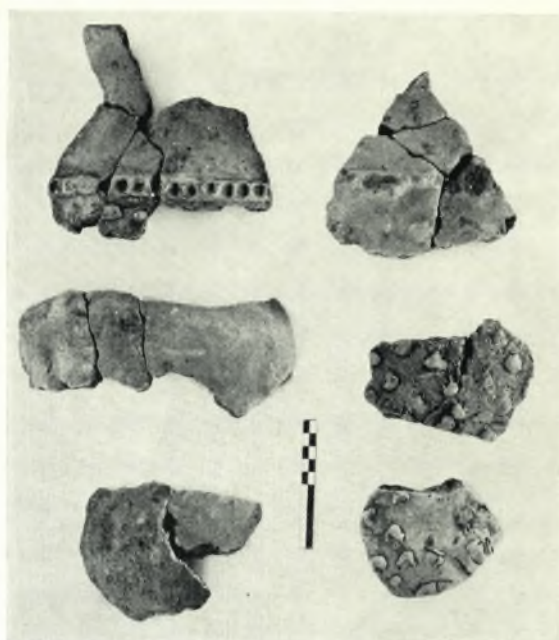

γ. Κύαθοι καὶ πρόχους ἐκ τῶν τάφων 2 - 3 Ἐλαφοτόπου.

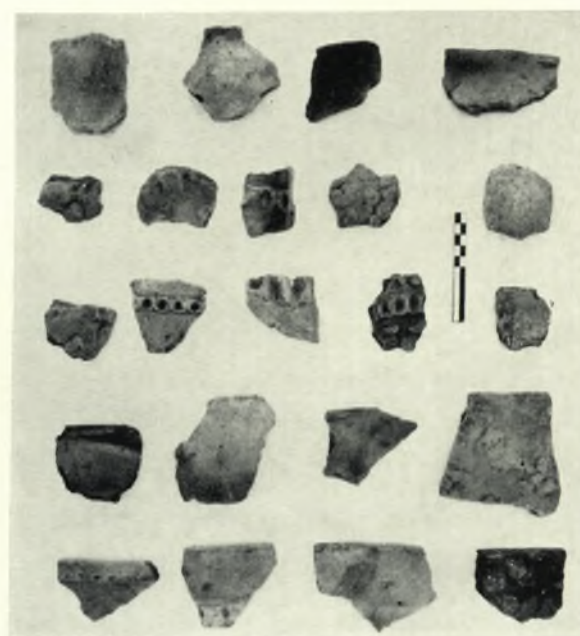

δ. Κάνθαροι ἐκ Δωδώνης (Μουσεῖον Ἰωαννίνων).

α. Ώστρακα πιθοειδῶν ἀγγείων ἐκ τῆς θέσεως
« Κονίσματα » Ἐλαφοτόπου Ζαγορίου.

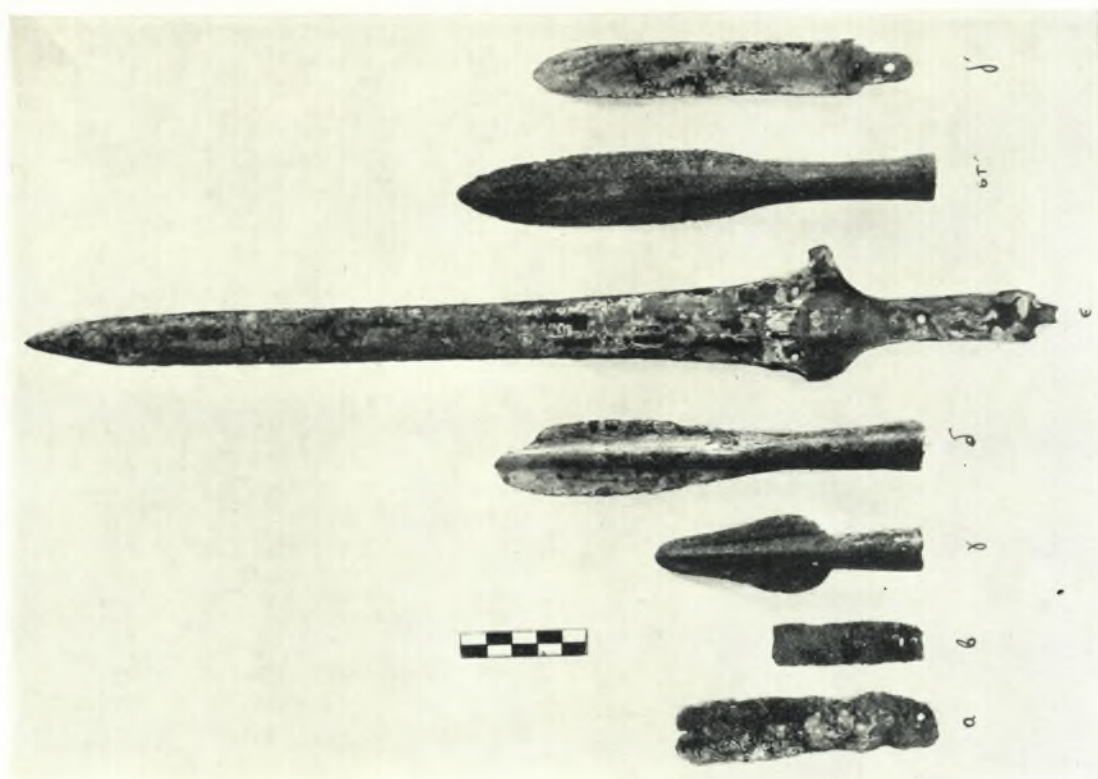

β. Ώστρακα ἀπὸ τὸ χεῖλος (1ῃ καὶ 4ῃ - 5ῃ σειρᾷ)
καὶ τὴν κοιλίαν (2ᾶ - 3ῃ σειρᾷ) πιθοειδῶν καὶ
λίαν εὐρυστόμων ἀγγείων ἐκ τῆς θέσεως « Κονί-
σματα » Ἐλαφοτόπου Ζαγορίου.

γ. Λαβαὶ ἀγγείων ἐκ τῆς θέσεως « Κονίσματα » Ἐλαφοτόπου.

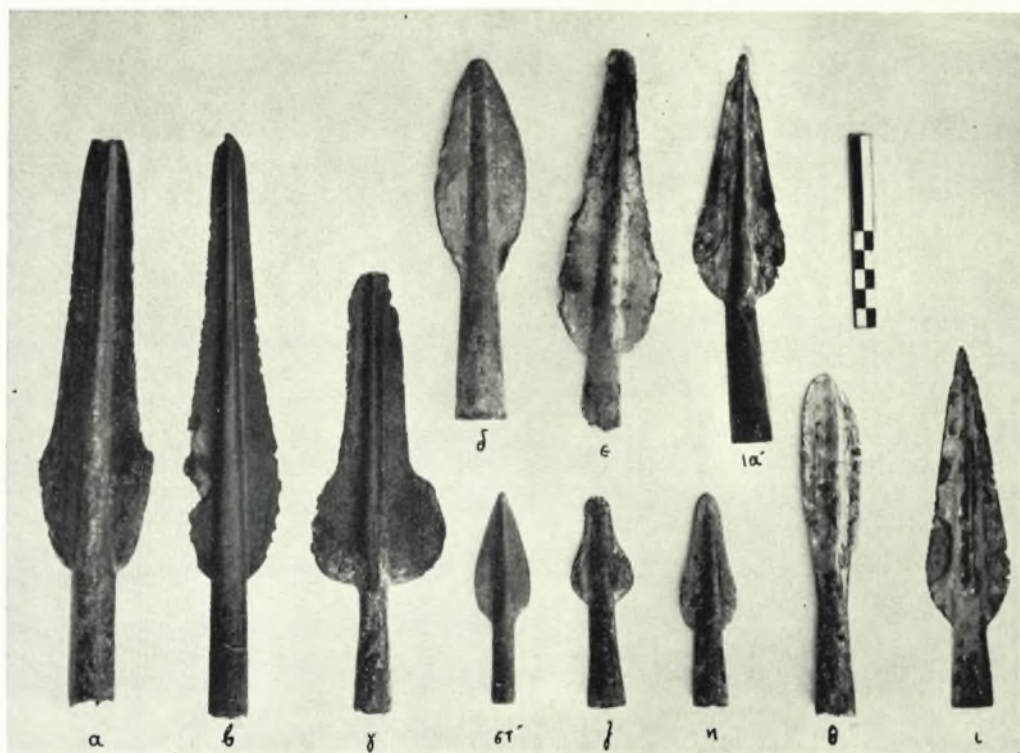

β. Τὰ χαλκᾶ ὄπλα τοῦ τάφου Μαζαρακίου.

α. Ὁ κιβωτιόσχημος τάφος Μαζαρακίου ἀπὸ Νότον.

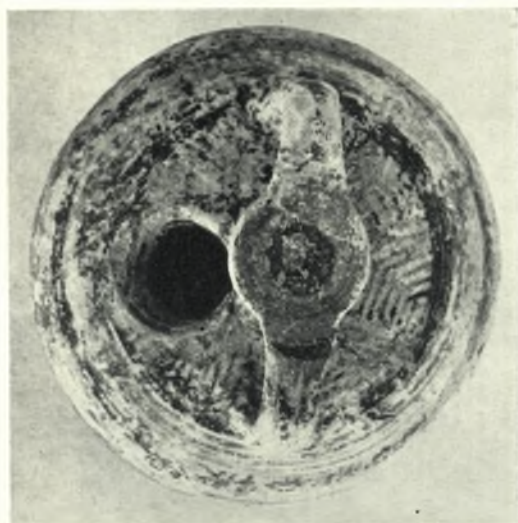

α. Χαλκαῖ φυλλόσχημοι αἰχμαί εἰς Ἰωάννινα.

β - γ. Χαλκαῖ αἰχμαί Πάργας
καὶ Ἀνθοχωρίου.

α - β. Ψευδόστομος ἀμφορίσκος ἐκ τοῦ τάφου Μαζαραζίου.

γ - δ. Ἀρτόσχημον ἀλάβαστρον ἐκ τοῦ τάφου Μαζαραζίου.

α. Ἐγχώριοι κύαθοι καὶ ἀρύταινα ἐκ τοῦ τάφου Μαζαρακίου.

β. Κοσμήματα καὶ ἄλλα ἀντικείμενα ἐκ τοῦ τάφου Μαζαρακίου.

γ. Ὅστρακα ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τάφου Μαζαρακίου.